

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

Навчально-науковий інститут післядипломної освіти

(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

кафедра психології

(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри психології

_____ А. І. Яблонський

“_____” листопада 2024 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти

магістр

(ступінь вищої освіти)

УДК 159.923.2:331.548-053.66/.67

на тему: **ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ
РОБОТИ ЗІ СТАРШОКЛАСНИКАМИ**

Керівник:

доктор психологічних наук, професор
Литвинчук Леся Михайлівна

(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент:

професор кафедри психології
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
доктор педагогічних наук, професор
Яшник Світлана Валеріївна

(посада, вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Виконала:

студентка VI курсу групи 664 Мз
Неннова Євгенія Сергіївна

(П.І.Б.)

Спеціальності:

053 «Психологія»

(шифр і назва спеціальності)

ОПП:

«Психологія»

Миколаїв – 2024 рік

(повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут, факультет, відділення	навчально-науковий інститут післядипломної освіти
Кафедра, циклова комісія	кафедра психології
Рівень вищої освіти	другий (магістерський)
Спеціальність	053 «Психологія»
ОПП / ОНП	«Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології

А. І. Яблонський

“ ” 2024 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Неннової Євгенії Сергіївні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Психологічні особливості профорієнтаційної роботи зі старшокласниками

керівник роботи: Литвинчук Леся Михайлівна, доктор психологічних наук, професор

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «26» вересня 2024 року № 249/1.

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) «21» листопада 2024 року

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: вступ, основна частина, висновок, список використаних джерел та літератури, додатки.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) згідно з планом кваліфікаційної роботи магістра.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) не планується

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Литвинчук Л.М., доктор психологічних наук, професор		
Розділ 1	Литвинчук Л.М., доктор психологічних наук, професор		
Розділ 2	Литвинчук Л.М., доктор психологічних наук, професор		
Розділ 3	Литвинчук Л.М., доктор психологічних наук, професор		
Висновки	Литвинчук Л.М., доктор психологічних наук, професор		

7. Дата видачі завдання 02.09.2024

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1.	Вступ до кваліфікаційної роботи	вересень 2024	
2.	Розділ 1. Теоретичні засади профорієнтаційної роботи зі старшокласниками	жовтень 2024	
3.	Розділ 2. Емпіричне дослідження профорієнтаційної роботи зі старшокласниками	жовтень 2024	
4.	Розділ 3. Аналіз та перспективи удосконалення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками	жовтень 2024	
5.	Висновки	листопад 2024	
6.	Передкваліфікаційна практика	02.09-15.09.2024	
7.	Оформлення списку використаних джерел, додатків	листопад 2024	
8.	Попередній захист	21.11.2024	
9.	Рецензія на кваліфікаційну роботу	20.11.2024	
10.	Захист кваліфікаційної роботи	20.12.2024	

Студент

(підпис)

Неннова Є.С.

(прізвище та ініціали)

Керівник проєкту (роботи)

(підпис)

Литвинчук Л.М.

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Неннова Є.С. Психологічні особливості профорієнтаційної роботи зі старшокласниками. Під керівництвом доктора психологічних наук, професора Лесі Михайлівни Литвинчук.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра за спеціальністю 053 «Психологія» Чорноморського національного університету імені Петра Могили 2024 року.

Магістерська робота присвячена всебічному аналізу психологічних особливостей профорієнтаційної роботи зі старшокласниками в умовах сучасної системи освіти. Актуальність дослідження обумовлена зростаючою необхідністю підвищення ефективності профорієнтаційних заходів, які допомагають молоді зробити свідомий вибір професійного шляху. У роботі висвітлено концептуальні основи профорієнтації, зокрема її мету, завдання та методи, а також обґрунтовано вплив соціально-економічних і психологічних чинників на процес професійного самовизначення.

Теоретична частина дослідження охоплює аналіз сучасних підходів до профорієнтації, розкриває роль педагогів, психологів та батьків у сприянні формуванню професійних уподобань старшокласників. Проаналізовано ключові аспекти, такі як когнітивні, емоційні та мотиваційні фактори, що визначають успішність профорієнтаційної роботи. Емпірична частина включає використання психодіагностичних інструментів, зокрема методики Холланда та анкети професійних інтересів, для оцінки професійних уподобань учнів старшого шкільного віку. Результати дослідження виявили вплив особистісних особливостей, соціального середовища та умов сучасного ринку праці на професійний вибір старшокласників. У роботі також акцентується увага на проблемах, які виникають у профорієнтаційній роботі з учнями різних соціальних груп, та окреслюються перспективи вдосконалення цієї роботи. Розроблено рекомендації щодо застосування інтерактивних та інноваційних методів профорієнтаційної роботи, включаючи проєктні й ігрові технології, а також індивідуальні та групові консультації.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні психологічних характеристик, що впливають на професійний вибір старшокласників, та у вдосконаленні методичних підходів до проведення профорієнтаційних заходів. Практичне значення роботи полягає в можливості використання отриманих результатів для покращення якості профорієнтаційної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах, що сприятиме ефективнішому професійному самовизначенню учнів.

Ключові слова: профорієнтація, старшокласники, професійний вибір, психологічні особливості, ринок праці, профорієнтаційні методики, психодіагностика, освіта, самовизначення, професійні уподобання.

ANNOTATION

Nennova Y.S. Psychological Features of Career Guidance for High School Students. Supervised by Doctor of Psychological Sciences, Professor Lesia Lytvynchuk.

Qualifying work for obtaining the educational and qualification level of a master's degree in specialty 053 «Psychology» of the Black Sea National University named after Peter Mohyla in 2024.

The master's thesis is devoted to a comprehensive analysis of the psychological features of career guidance work with high school students in the modern education system. The relevance of the study is due to the growing need to increase the effectiveness of career guidance activities that help young people make a conscious choice of a professional path. The paper highlights the conceptual foundations of career guidance, including its purpose, objectives and methods, and substantiates the influence of socio-economic and psychological factors on the process of professional self-determination.

The theoretical part of the study covers the analysis of modern approaches to career guidance, reveals the role of teachers, psychologists and parents in promoting the formation of professional preferences of high school students. The key aspects, such as cognitive, emotional and motivational factors that determine the success of career guidance work, are analyzed. The empirical part includes the use of psychodiagnostic tools, in particular the Holland Method and the questionnaire of professional interests, to assess the professional preferences of high school students. The results of the study revealed the influence of personal characteristics, social environment and conditions of the modern labor market on the professional choice of high school students.

The work also focuses on the problems that arise in career guidance work with students from different social groups and outlines prospects for improving this work. Recommendations for the use of interactive and innovative methods of career guidance, including project and game technologies, as well as individual and group counseling, have been developed.

The scientific novelty of the study is to identify the psychological characteristics that influence the professional choice of high school students and to improve methodological approaches to career guidance activities. The practical significance of the work lies in the possibility of using the obtained results to improve the quality of career guidance work in secondary schools, which will contribute to more effective professional self-determination of students.

Keywords: *career guidance, high school students, professional choice, psychological characteristics, labor market, career guidance methods, psychodiagnostics, education, self-determination, professional preference*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗІ СТАРШОКЛАСНИКАМИ.....	8
1.1.Сутність і завдання профорієнтаційної роботи.....	8
1.2.Методи профорієнтаційної роботи зі старшокласниками в різних професійних сферах.....	16
1.3.Умови та чинники профорієнтаційної роботи зі старшокласниками.....	22
Висновки до першого розділу	32
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗІ СТАРШОКЛАСНИКАМИ.....	35
2.1. Методика дослідження професійної орієнтації старшокласників.....	35
2.2.Результати дослідження професійних вподобань старшокласників.....	39
2.3.Фактори, що впливають на професійний вибір старшокласників у різних умовах.....	49
Висновки до другого розділу	57
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗІ СТАРШОКЛАСНИКАМИ.....	60
3.1. Проблеми у профорієнтаційній роботі зі старшокласниками з різних соціальних груп.....	60
3.2.Перспективи вдосконалення профорієнтаційної роботи в сучасних умовах.....	65
3.3.Рекомендації щодо покращення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками.....	69
Висновки до третього розділу	72
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77
ДОДАТКИ.....	84

ВСТУП

Актуальність теми. Вибір професії посідає важливе місце серед питань педагогіки та вікової психології, адже це вирішальний момент у житті людини. Особливої актуальності набуває в підлітковому віці, і у цьому контексті центральним і складним завданням сучасної школи є навчання молоді вмінню свідомо і самостійно обирати професію, а потім успішно її реалізовувати. Вирішення цього завдання значною мірою залежить від активної позиції самих учнів, від усвідомлення ними себе суб'єктами власного життя, від прагнення до самореалізації та здатності приймати рішення під власну відповідальність.

Велика кількість дослідників вивчали різні аспекти профорієнтації, зокрема формування образу Я як майбутнього професіонала у старшокласників у процесі профорієнтації (М. Бех), теорію мотивації вибору професії (Є. Павлютенков), культурологічні аспекти підготовки учнів до свідомого вибору професії (Г. Шевченко), структуру профорієнтаційної роботи (В. Чебишева). Б. Федоришина визначила компоненти структури профорієнтаційної роботи (організаційний, функціональний, логічний та змістовний) та виокремила особистісну та управлінську підсистеми. Крім того, (Р. Куліченко, Л. Міщик, В. Поліщук) вивчали специфіку профорієнтаційної роботи з майбутніми соціальними працівниками. В останні роки у вітчизняній науці стрімко зростає кількість досліджень, присвячених зарубіжному досвіду організації профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти» (Н. Абашкіна, Л. Пуховська). Зростання соціальної ролі особистості, демократизація та гуманізація українського суспільства вимагають пошуку нових шляхів підвищення якості освітнього процесу, розробки нової методології та сучасних освітніх технологій, що враховують психологічні закономірності розвитку особистості.

Національна доктрина розвитку освіти в Україні на період до 2021 року визначила одне з найважливіших нововведень – профілізацію навчання в закладах загальної середньої освіти» [16]. Профільне навчання є ключовим

напрямом модернізації та вдосконалення системи освіти нашої країни і передбачає реальне та системне оновлення старшої школи, яке б максимально враховувало інтереси, нахили та здібності кожного учня в рамках соціального і професійного самовизначення та вимог сучасного ринку праці. Такий підхід до організації навчання учнів загальноосвітніх шкіл не тільки повною мірою реалізує принцип особистісно орієнтованого навчання, а й створює найкращі умови для їхнього професійного самовизначення та подальшої самореалізації.

У першій половині 21 століття питання вибору професії є адаптацією до професійного розвитку особистості. Особливо це актуально в теперішній час, коли загроза пандемії COVID-19 та широкомасштабне вторгнення російських військ може суттєво вплинути на зміну професійної орієнтації молоді. В контексті удосконалення та покращення ефективності профорієнтаційної роботи з учнями старшого шкільного віку обрано тему магістерської роботи

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності заходів, спрямованих на вдосконалення організації профорієнтаційної роботи зі старшокласниками, з урахуванням результатів теоретичних і емпіричних даних.

Завданнями дослідження відповідно до мети виокремлюємо:

- 1) Окреслити теоретичні основи здійснення профорієнтаційної роботи.
- 2) Провести емпіричне дослідження з метою виявлення домінуючих професійних інтересів старшокласників, а також факторів, що впливають на формування цих інтересів у сучасних умовах.
- 3) Проаналізувати проблеми та перспективи профорієнтаційної роботи зі старшокласниками.
- 4) Розробити рекомендації щодо вдосконалення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками з урахуванням сучасних тенденцій та викликів.

Об'єкт дослідження: профорієнтаційна робота зі старшокласниками.

Предмет дослідження: психологічні особливості профорієнтаційної роботи в школі зі старшокласниками.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань застосовано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження: *теоретичні*: аналіз наукових джерел – аналіз літератури з теми профорієнтаційної роботи та психологічних особливостей старшокласників, що допомагає визначити сучасні підходи та концепції у сфері професійної орієнтації; *синтез та порівняння теорій* – узагальнення даних із різних наукових джерел з метою створення системного бачення психологічних чинників, які впливають на процес профорієнтації підлітків; *моделювання* – побудова гіпотетичних моделей взаємодії різних чинників профорієнтації, що дозволяє оцінити потенційний вплив певних методів роботи на успішність професійного вибору учнів; *емпіричні*: психодіагностичне тестування: методика діагностики спрямованості особистості Б. Басса – використовується для визначення основних напрямків спрямованості особистості: на себе, на спілкування або на роботу. Це дозволяє оцінити, яка з цих сфер домінує в професійних уподобаннях підлітків; опитувальник професійних уподобань Дж. Холланда – методика, що базується на типології шести типів особистості та допомагає визначити, до яких професійних сфер старшокласники схильні. Цей інструмент дозволяє оцінити, наскільки професійні типи відповідають індивідуальним схильностям учнів; анкетування "Мої професійні плани" – цей метод дозволяє визначити, як учні підходять до вибору професії, які фактори впливають на їх рішення та які джерела інформації вони використовують для визначення професійних уподобань; оцінка професійних орієнтацій та мотиваційних факторів – цей метод дозволяє оцінити основні мотиви вибору професії, такі як інтереси, рекомендації родини, можливості кар'єрного зростання та соціальний статус; *математична статистика*: дозволяє провести кількісну оцінку результатів, визначити рівень кореляції між різними факторами, а також перевірити достовірність результатів.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що вперше на основі сучасних теоретичних підходів та психологічних досліджень вивчено психологічні особливості профорієнтаційної роботи зі

старшокласниками, зокрема вплив мотиваційних, емоційних та когнітивних факторів на процес вибору професії. Удосконалено методичні підходи до проведення профорієнтаційних заходів, включаючи застосування індивідуальних та групових психологічних технік, що дозволяють більш точно враховувати психологічні особливості учнів. Подальший розвиток отримали теоретичні положення, що сприяють оптимізації профорієнтаційної роботи в освітньому процесі, орієнтуючи її на індивідуальні потреби та можливості старшокласників у виборі професії.

Практичне значення полягає у розробці та апробації практичних рекомендацій щодо вдосконалення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками в школі, що можуть бути впроваджені в освітніх установах для підвищення ефективності професійної орієнтації.

Апробація результатів дослідження здійснено на Міжнародній науково-практичній конференції "Current trends in scientific research development" (17-19 жовтня 2024 року, Бостон, США). Окремі положення магістерської роботи опубліковано в:

1) Неннова Є.С. Психологічні особливості професійного самовизначення молоді. *Могілянські читання – 2024: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти. Психологічні аспекти розвитку особистості в сучасних реаліях* : XXVII Всеукр. наук.- практ. конф. : 6–10 листоп. 2024 р., м. Миколаїв : тези / М-во освіти і науки України ; ЧНУ ім. Петра Могили ; ДНУ «Ін-т модернізації змісту освіти» ; Півд. наук.центр НАН та МОН України ; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України; Первинна 12 профспілкова орг. ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. С. 227-230.

2) Неннова Є.С. Психологічні особливості професійного самовизначення підлітків у період кризи ідентичності. *Науково-інформаційний супровід професійної підготовки фахівців в умовах невизначеності*: тези науково-практичного семінару з міжнародною участю

(25 квітня 2024 року, м. Миколаїв). Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. С. 65-68.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається з вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків до них, загального висновку та списку використаних джерел (57 найменувань). Загальний обсяг роботи складає 96 сторінок, з яких основного тексту – 75 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗІ СТАРШОКЛАСНИКАМИ

1.1. Сутність і завдання профорієнтаційної роботи

Профорієнтаційна робота з підлітками є важливою складовою частиною сучасної освітньої системи, яка має на меті допомогти молодим людям усвідомити свої професійні інтереси та потенціал. Цей процес не лише надає інформацію про різні професії та можливості на ринку праці, але й сприяє формуванню у підлітків чітких уявлень про їхні власні можливості і професійні нахили. Завдання профорієнтаційної роботи включають формування уявлень про сучасні професії, розвиток професійних інтересів, самопізнання та самовизначення, а також профілактику можливих професійних помилок. Цей комплексний підхід дозволяє не тільки знайти найкраще професійне напрямки для кожного підлітка, але і зменшити ризики невідповідності між попитом і пропозицією на ринку праці, забезпечуючи тим самим їх успішну самореалізацію в майбутньому [40, с. 145].

Профорієнтаційна робота є важливим і багатограним процесом, який спрямований на надання допомоги підліткам у виборі професії, що відповідатиме їх інтересам, здібностям та можливостям, а також вимогам сучасного ринку праці. Вона охоплює цілий спектр завдань, пов'язаних із формуванням професійної орієнтації у підлітків. Сучасний світ праці є динамічним і змінюваним, тому вибір професії стає складним процесом, що вимагає не лише обізнаності з ринковими тенденціями, а й глибокого розуміння власних особистих характеристик, інтересів і цінностей. Саме тут профорієнтаційна робота стає незамінним інструментом, який допомагає молодій людині визначити свій життєвий шлях [1].

У контексті сучасної педагогічної та психологічної науки, профорієнтаційна робота розглядається як комплексний процес, що включає різноманітні аспекти соціально-психологічної підтримки підлітків у питаннях

вибору професії. Вона має на меті забезпечити кожного підлітка необхідною інформацією, практичними навичками та моральною підтримкою для прийняття зваженого рішення щодо професійного майбутнього [20].

Сутність профорієнтації полягає не лише у наданні інформації про різні професії, але й у допомозі підліткам усвідомити свої інтереси, здібності та можливості, а також зрозуміти, як вони можуть бути використані на практиці у різних сферах діяльності. Профорієнтація також включає розвиток рефлексивного мислення, що дозволяє підліткам критично оцінювати свої сильні сторони і слабкі місця, а також формувати стратегії подальшого розвитку [42, с. 65].

Завдання профорієнтаційної роботи можуть варіюватися залежно від вікової групи підлітків, їх рівня розвитку та індивідуальних потреб. Однак головною метою завжди залишається допомога у виборі професії, яка буде відповідати не лише поточним інтересам і нахилам підлітка, а й потребам ринку праці, що постійно змінюється [25, с. 76]. Підлітки повинні навчитися оцінювати власні професійні перспективи, враховуючи як власні можливості, так і реалії зовнішнього світу. Профорієнтація допомагає їм отримати уявлення про різні професійні галузі, ознайомитися з умовами праці, можливостями кар'єрного зростання та вимогами до кваліфікації. У цьому контексті важливу роль відіграють консультації з фахівцями, зустрічі з професіоналами, а також можливість практичного знайомства з обраними професіями через стажування та волонтерську діяльність [3].

Одним із ключових завдань профорієнтаційної роботи є також допомога учням у формуванні адекватної самооцінки, що є важливим фактором для успішної професійної орієнтації. Підлітки, які мають адекватне уявлення про свої сильні та слабкі сторони, легше адаптуються до вимог професійного середовища та можуть ефективніше вибудовувати свій кар'єрний шлях [25, с. 87]. У цьому процесі важливим є також розвиток у підлітків навичок саморегуляції та планування, що дозволяє їм не лише визначити свої професійні цілі, але й успішно досягати їх у майбутньому. Профорієнтаційна

робота передбачає розвиток в здатності до самостійного прийняття рішень, що включає вміння оцінювати різні варіанти та обирати оптимальний шлях.

Важливо зазначити, що профорієнтація не є одноразовою дією або порадою. Це процес, який має супроводжувати учня протягом тривалого часу і включає постійну підтримку та корекцію його професійних уявлень і цілей. Підлітки часто переживають зміни інтересів і мотивації в процесі дорослішання, тому важливо, щоб профорієнтаційна робота була гнучкою і могла адаптуватися до цих змін. Вона має враховувати не лише індивідуальні характеристики учня, але й змінні умови ринку праці, що можуть впливати на можливості професійного вибору [2, с. 10].

Профорієнтаційна робота також включає аспект соціальної адаптації, оскільки допомагає підліткам не лише знайти своє місце в професійній сфері, але й успішно інтегруватися в соціальне середовище. Для підлітків важливо відчувати себе частиною спільноти, де їхні професійні інтереси та цінності знаходять підтримку і визнання [14, с. 65]. Профорієнтація допомагає їм розвивати соціальні навички, такі як комунікація, співпраця та лідерство, які є необхідними для успішної професійної діяльності. У цьому контексті важливу роль відіграють програми професійного навчання та стажування, які надають підліткам можливість випробувати себе в реальних умовах і отримати цінний досвід [41].

Профорієнтаційна робота дозволяє досліджувати свої інтереси, розвивати особисті якості та навички, які будуть необхідні для успішної самореалізації в майбутньому професійному житті. Усвідомлення власних здібностей і нахилів є важливою складовою психологічного розвитку, оскільки сприяє формуванню адекватної самооцінки та розвитку особистісної відповідальності за власні рішення.

Однією з ключових функцій профорієнтації є допомога підліткам у подоланні емоційної невизначеності та тривоги, яка часто супроводжує процес вибору професії. Підлітковий вік є періодом, коли молоді люди стикаються з багатьма внутрішніми і зовнішніми викликами, що включають не лише

академічний тиск, але й очікування з боку суспільства щодо їхнього професійного майбутнього [17, с. 96]. Профорієнтаційна робота допомагає знизити рівень тривожності, підтримуючи підлітків у їхньому прагненні знайти своє місце в житті. Вона надає їм можливість досліджувати різні професійні варіанти у безпечному середовищі, де вони можуть експериментувати зі своїми інтересами, не боячись помилитися або зіткнутися з негативною оцінкою з боку інших [43, с. 65].

Психологічна підтримка у процесі профорієнтації також сприяє формуванню позитивного ставлення до самореалізації і розвитку мотивації до досягнення успіху. Підлітки, які отримують підтримку на етапі професійного самовизначення, здатні краще розуміти свої цілі і планувати своє майбутнє. Вони починають усвідомлювати, що їхній успіх у майбутній професійній діяльності залежить від власних зусиль і рішень, що стимулює їх до активної участі у власному розвитку. Це дозволяє уникнути пасивності та безініціативності, які часто виникають у підлітків через невпевненість у собі або відсутність чіткого уявлення про майбутнє [5, с. 18].

Значущим психологічним аспектом профорієнтаційної роботи є також формування у підлітків навичок саморефлексії та критичного мислення. Підлітки вчаться оцінювати свої професійні схильності та сильні сторони на основі об'єктивної інформації, а не лише на основі емоційних реакцій або зовнішніх очікувань [4, с. 4]. Це дозволяє їм більш свідомо підходити до вибору професії та уникати необдуманих рішень. Крім того, розвиток саморефлексії допомагає підліткам краще адаптуватися до змін у професійному середовищі, оскільки вони розвивають гнучкість у прийнятті рішень та вмінні пристосовуватися до нових умов. Це важлива складова психологічної стійкості, яка необхідна для успішної самореалізації в майбутньому [4, с. 5].

Ефективна профорієнтаційна робота враховує індивідуальні особливості кожного підлітка, його емоційні, когнітивні та соціальні аспекти розвитку. Це дає можливість не лише допомогти підліткам обрати ту професію, яка

відповідає їхнім особистим інтересам, але й підготувати їх до майбутньої професійної діяльності, забезпечивши необхідними знаннями та навичками. Важливо також, що цей процес включає в себе не тільки пошук професії, але й розвиток у підлітка особистісних якостей, таких як відповідальність, цілеспрямованість, впевненість у собі та здатність до самостійного прийняття рішень. Адже майбутня професійна діяльність вимагає від людини не лише спеціалізованих знань, а й вміння адаптуватися до нових умов, приймати виклики і вирішувати складні завдання.

Основна мета профорієнтації полягає в тому, щоб сприяти успішній самореалізації підлітка в майбутньому професійному житті. Це передбачає створення таких умов, за яких кожен підліток зможе не лише обрати професію, що відповідає його інтересам та здібностям, але й розвивати ці здібності, підвищуючи свою професійну компетентність. Успішна профорієнтаційна робота повинна допомогти підліткам зрозуміти, як їхні особисті цінності та інтереси можуть відповідати вимогам певної професії, а також як вони можуть реалізувати свій потенціал у межах професійного середовища. Самореалізація є важливим аспектом розвитку особистості, тому профорієнтаційна робота має на меті сприяти формуванню у підлітків позитивного ставлення до майбутньої професійної діяльності та прагнення до постійного самовдосконалення [4, с. 5].

Одним із ключових завдань профорієнтаційної роботи є забезпечення підлітка інформацією про сучасний ринок праці, вимоги до професій, тенденції у сфері зайнятості та перспективи розвитку різних галузей [8]. Це допомагає підліткам оцінити можливості для самореалізації у вибраній професійній сфері та зробити вибір, який буде відповідати не лише їхнім особистим бажанням, але й реаліям сучасного суспільства. Важливо, щоб профорієнтаційна робота допомагала підліткам формувати адекватне уявлення про світ професій, щоб вони могли свідомо підходити до вибору свого майбутнього, враховуючи не лише власні інтереси, але й соціальні та економічні вимоги. Таким чином, мета профорієнтаційної роботи – це

поєднання індивідуальних особливостей підлітка з вимогами ринку праці [44, с. 288].

Розвиток самопізнання в рамках профорієнтаційної роботи сприяє підвищенню рівня самосвідомості підлітків. Усвідомлення власних здібностей, нахилів та професійних можливостей дозволяє їм зробити вибір, який буде максимально відповідати їхнім індивідуальним характеристикам і допоможе досягти успіху в майбутній професійній діяльності. Підлітки, які мають високий рівень самосвідомості, зазвичай демонструють вищий рівень мотивації до навчання і професійного розвитку, оскільки вони чітко розуміють, чого хочуть досягти і як саме можуть реалізувати свої цілі. Самопізнання також допомагає підліткам уникати професійних помилок і нереалістичних очікувань, що є важливим аспектом успішного професійного самовизначення [5, с. 18].

Етапи профорієнтаційної роботи є важливою складовою підготовки підлітків до самостійного вибору професії, що забезпечує їхню успішну професійну реалізацію в майбутньому [5, с. 18]. Профорієнтаційна робота починається з первинного ознайомлення з різними професіями. У цей період підлітки лише починають формувати уявлення про світ професій, тому важливо надати їм базову інформацію про різноманітні професії та їхні основні характеристики. Це включає ознайомлення з типами професій, їхніми основними вимогами, умовами праці та перспективами розвитку. На цьому етапі важливо донести підліткам інформацію про сучасний ринок праці, підкреслюючи ті професії, які мають високий попит та перспективи. Важливим завданням на цьому етапі є також розвиток загального інтересу до певних професійних сфер, що сприяє формуванню інтересів та початкової мотивації до вибору професії [5, с. 19].

Після того як підлітки отримали загальне уявлення про професії, починається другий етап – глибше вивчення певних професійних галузей. На цьому етапі підлітки, зацікавлені в певних професіях або галузях, отримують можливість детальніше ознайомитися з ними. Важливу роль тут відіграє

професійна інформація, яка допомагає підліткам глибше зрозуміти специфіку певних професій, їхні вимоги, необхідні навички та перспективи кар'єрного росту. Цей етап передбачає також проведення різноманітних заходів, таких як екскурсії на підприємства, зустрічі з представниками різних професій, майстер-класи або практичні заняття. Це дозволяє підліткам не тільки отримати теоретичні знання, але й побачити, як виглядає професійна діяльність на практиці. Участь у таких заходах сприяє формуванню реалістичних уявлень про певну професію та допомагає уникнути професійних ілюзій [6, с. 187].

Третім етапом є професійне консультування, яке стає особливо актуальним на старших етапах підліткового віку, коли перед молоддю постає питання вибору професійної траєкторії. Професійне консультування передбачає проведення індивідуальних консультацій з підлітками, під час яких вони отримують допомогу у визначенні своїх професійних інтересів, схильностей та можливостей. Консультування допомагає підліткам краще зрозуміти свої сильні та слабкі сторони, визначити, які професії відповідають їхнім здібностям, інтересам і цінностям. Цей етап передбачає також використання різних методів професійної діагностики, зокрема тестів, опитувальників або інтерв'ю, які допомагають підліткам краще зрозуміти себе і свої професійні перспективи. Консультанти також допомагають підліткам побудувати індивідуальну траєкторію професійного розвитку, враховуючи їхні особистісні особливості та вимоги ринку праці [46, с. 32].

Соціально-економічні аспекти профорієнтації є ключовими для розуміння її ролі в сучасному суспільстві. Профорієнтація, як комплекс заходів, спрямованих на допомогу молоді у виборі професії, виконує важливу функцію у зменшенні невідповідності між попитом і пропозицією на ринку праці. Однією з основних задач профорієнтації є забезпечення відповідності між навичками та знаннями, які набирають молоді фахівці, і потребами роботодавців [10, с. 89]. В умовах динамічних змін на ринку праці, де нові

професії з'являються, а старі зникають, профорієнтація допомагає знизити ризики безробіття і забезпечити ефективну зайнятість.

Роль профорієнтації у зменшенні невідповідності між попитом і пропозицією на ринку праці виявляється через її вплив на формування професійних навичок та знань у молодих людей. Профорієнтаційні програми надають молоді інформацію про актуальні тенденції ринку праці, що дозволяє їм робити усвідомлений вибір щодо майбутньої професії. Вони допомагають зрозуміти, які професії користуються попитом, які навички є найбільш важливими, і як змінюється ринок праці. Це дозволяє зменшити ймовірність того, що молодь отримає освіту в галузі, де згодом буде важко знайти роботу, і таким чином, зменшити ризик безробіття [9, с. 76].

З іншого боку, профорієнтація також допомагає роботодавцям знаходити кваліфікованих працівників, які відповідають їхнім вимогам. Зміна економічних умов та технологічних інновацій часто призводить до зміни в потребах ринку праці. Профорієнтаційні служби працюють над тим, щоб зв'язати освіту та ринок праці, забезпечуючи заклади освіти інформацією про потреби ринку праці. Це дозволяє освітнім установам адаптувати свої програми навчання, щоб випускники мали навички, які відповідають сучасним вимогам [47].

Ефективна профорієнтація також сприяє соціальному розвитку суспільства. Коли молоді люди отримують належну професійну підготовку і мають можливість знайти роботу у відповідній галузі, це підвищує їхню економічну стабільність і соціальну включеність. Наявність професійних можливостей зменшує рівень соціальної напруги і покращує загальний рівень життя [7, с. 109]. Профорієнтація допомагає уникнути ситуацій, коли молодь, не маючи уявлення про реальний ринок праці, потрапляє в ситуації безробіття або невдоволеності своєю професійною діяльністю.

Однією з важливих функцій профорієнтації є також підвищення конкурентоспроможності молодих фахівців на ринку праці. Завдяки профорієнтаційним програмам молодь може отримати навички, які

дозволяють їм бути більш адаптивними до змін у професійних вимогах. Це, у свою чергу, допомагає знизити рівень професійної нестабільності і забезпечити стабільний розвиток економіки. Коли підлітки та молоді люди отримують інформацію про вимоги до професій і можливості кар'єрного росту, це допомагає їм робити зважені вибори і активно будувати свою кар'єру [8].

Завершуючи розгляд сутності та завдань профорієнтаційної роботи з підлітками, можна стверджувати, що ця діяльність є критично важливою для формування професійного майбутнього молодого покоління. Правильно організована профорієнтаційна робота не лише забезпечує підлітків необхідною інформацією для усвідомленого вибору професії, але й допомагає їм зрозуміти свої сильні сторони та можливості. Вона є ключем до уникнення невідповідності між освітою та ринковими вимогами, сприяючи тим самим успішній професійній самореалізації.

Отже, ефективна профорієнтація стає важливим фактором не лише в особистому розвитку кожного підлітка, а й у загальному соціально-економічному розвитку суспільства.

1.2. Методи профорієнтаційної роботи зі старшокласниками в різних професійних сферах

У процесі профорієнтаційної роботи зі старшокласниками важливо використовувати різноманітні методи, які допомагають молодим людям зрозуміти свої інтереси, здібності та можливості в різних професійних сферах. Методи профорієнтаційної роботи зі старшокласниками можуть включати як традиційні, так і інноваційні підходи, що дозволяють юнакам і дівчатам отримати більше інформації про різні професії, а також спробувати себе в конкретних ролях і ситуаціях [20]. У цьому розділі розглянемо основні методи профорієнтаційної роботи, зокрема інформаційно-просвітницькі методи, методи консультацій, проектні та ігрові методи, екскурсії на підприємства і майстер-класи. Особлива увага буде приділена тому, як ці методи

допомагають підліткам не лише отримати теоретичні знання, а й здобути практичний досвід, що є ключовим для прийняття обґрунтованого рішення про вибір професії. Такий комплексний підхід дозволяє створити більш глибоке і реалістичне уявлення про можливості, які відкриваються перед молодими людьми, і забезпечити їх підготовку до успішної професійної діяльності [11].

Діагностичні методи в профорієнтаційній роботі з підлітками відіграють ключову роль у визначенні їхніх професійних інтересів, здібностей і нахилів. Ці методи допомагають виявити, які саме професії можуть бути найбільш відповідними для кожного індивідуума, враховуючи його психологічні та інтелектуальні особливості. Психологічні тести, опитувальники та анкети є основними інструментами, що дозволяють провести комплексну оцінку профорієнтаційних параметрів підлітків. Їх використання охоплює різні професійні сфери, такі як техніка, мистецтво, наука, і забезпечує більш точне розуміння того, до яких спеціальностей має схильність кожен підліток [48].

Психологічні тести є важливим інструментом для виявлення особистісних і когнітивних рис, які можуть вплинути на вибір професії. Наприклад, тест на рівень інтелектуальних здібностей дозволяє оцінити когнітивні можливості підлітка, що важливо для технічних і наукових спеціальностей. Такі тести можуть включати завдання на логічне мислення, арифметичні розрахунки та просторову уяву [48]. Інші тести, такі як тест на вербальні здібності або творчі навички, можуть бути корисними для оцінки потенціалу в мистецьких і гуманітарних сферах [48].

Опитувальники, що оцінюють професійні інтереси, допомагають визначити, які сфери діяльності найбільше приваблюють учнів старшого шкільного віку. Ці інструменти зазвичай включають серію питань, що стосуються різних професійних обов'язків та видів діяльності, з метою визначення, які з них найбільше відповідають інтересам і уподобанням. Наприклад, опитувальники можуть включати питання, чи подобається підлітку працювати в команді, вирішувати складні задачі або створювати щось

нове. Відповіді на ці питання допомагають спрямувати учня на спеціальності, що відповідають його інтересам.

Анкети, які оцінюють здібності і нахили, дозволяють отримати детальну інформацію про рівень розвитку певних навичок у підлітків. Такі анкети можуть містити завдання на оцінку технічних навичок, творчих здібностей, математичних здібностей або соціальних навичок. Результати цих анкет можуть показати, чи має підліток схильність до технічних професій, таких як інженерія, чи до творчих спеціальностей, таких як живопис або письменництво [13, с. 123].

Для технічних спеціальностей існують специфічні тести та опитувальники, що фокусуються на математичних і логічних навичках. Наприклад, тести на просторове мислення можуть бути корисними для підлітків, що мають інтерес до архітектури або інженерії. Також можуть використовуватися тести на інженерне мислення, що допомагають виявити здатність до конструювання та механічного розв'язання проблем [50].

У сфері мистецтва та гуманітарних наук використовуються інші типи діагностичних інструментів. Тести на креативність, наприклад, оцінюють здатність підлітка до інноваційного мислення і творчих підходів до розв'язання завдань [41]. Опитувальники можуть містити питання про інтерес до художньої діяльності, літератури або музики, що дозволяє краще зрозуміти, чи є підліток схильним до творчих професій.

У наукових сферах важливими є тести, що оцінюють дослідницькі та аналітичні здібності. Анкети, що включають питання про інтерес до наукових досліджень, можливість планування і проведення експериментів, допомагають визначити, чи має підліток потенціал для кар'єри в науці. Це може включати питання про здатність до логічного аналізу, увагу до деталей і навички роботи з даними [12].

Інформаційно-просвітницькі методи в профорієнтаційній роботі з підлітками є важливою складовою, яка допомагає їм краще розуміти різноманітність професійних шляхів та зробити обґрунтований вибір

майбутньої кар'єри [5, с. 20]. Лекції, семінари та вебінари є ключовими інструментами для надання підліткам актуальної інформації про різні професії, їхні особливості, вимоги та перспективи розвитку в конкретних галузях. Ці методи сприяють формуванню у підлітків чіткого уявлення про професійний світ і допомагають їм орієнтуватися в ньому.

Проектні методи передбачають участь підлітків у реальних або симульованих професійних проектах, що дає їм можливість працювати над завданнями, які близькі до реальних умов праці. Наприклад, у рамках таких проектів підлітки можуть бути залучені до розробки бізнес-планів, організації заходів або вирішення конкретних завдань, що стосуються різних сфер діяльності. Це допомагає їм краще розуміти, які навички і знання потрібні для успішної роботи в певній професії, а також які виклики і можливості можуть виникати в реальному світі [49].

Участь у бізнес-іграх є ще одним ефективним методом, що дозволяє підліткам зануритися в процес прийняття рішень та управління проектами. Бізнес-ігри можуть імітувати різні аспекти ведення бізнесу, такі як управління фінансами, маркетинг, стратегічне планування та інші ключові елементи бізнес-процесів. Підлітки мають змогу спробувати себе в ролі бізнес-менеджерів, маркетингологів або фінансових аналітиків, що допомагає їм зрозуміти, які навички і компетентності є важливими для успішної роботи в цих сферах [49].

Ігрові методи також включають симуляційні заняття, де підлітки можуть опинитися в умовах, що імітують реальну професійну діяльність. Це можуть бути рольові ігри, де учасники виконують завдання, які характерні для певних професій, такі як лікар, інженер чи журналіст [44, с. 286]. Наприклад, у симуляційних заняттях, що стосуються медицини, підлітки можуть грати ролі лікарів, які ставлять діагнози і пропонують лікування, або медичних сестер, які навчаються основам догляду за пацієнтами. Це дозволяє їм на практиці відчувати, як виглядає робота в медичній сфері і які навички та знання необхідні для успішної професійної діяльності [16, с. 53].

Симуляційні заняття можуть також включати створення та управління проектами, що імітують реальні умови бізнесу або інженерії. Підлітки можуть працювати над проектами, які потребують розробки нових продуктів або рішень для технічних проблем [40, с. 142]. Це допомагає їм краще зрозуміти, як функціонують різні професії, і які саме навички є критично важливими для успіху в цих сферах.

Проектні та ігрові методи також сприяють розвитку командної роботи і лідерських навичок. Участь у групових проектах або бізнес-іграх часто вимагає від підлітків ефективної комунікації, співпраці і координації з іншими учасниками. Це дозволяє їм зрозуміти, як працювати в команді, вирішувати конфлікти і приймати колективні рішення, що є важливими навичками для будь-якої професії [52].

Ці методи допомагають підліткам зрозуміти свої сильні і слабкі сторони, а також краще розуміти, які професії можуть відповідати їхнім інтересам і здібностям. Наприклад, підлітки, які проявляють здібності до стратегічного планування і управління проектами, можуть бути зацікавлені в кар'єрі в бізнесі або інженерії, тоді як ті, хто має творчі здібності і інтерес до дизайну, можуть знайти себе в мистецтві або медіа.

Екскурсії на підприємства є ефективним методом профорієнтаційної роботи з підлітками, оскільки надають їм можливість побачити професії в реальних умовах і отримати практичний досвід, який не можна замінити теоретичними знаннями. Цей метод дозволяє підліткам не лише ознайомитися з різними професійними напрямками, а й зрозуміти, як виглядає робота в конкретних сферах, таких як виробництво, медицина чи IT-компанії. Екскурсії допомагають розширити кругозір підлітків і надати їм чітке уявлення про реальні умови праці, що сприяє обґрунтованому вибору майбутньої професії [40, с. 142].

Екскурсії на виробництво надають підліткам можливість побачити, як функціонують різні промислові підприємства. Відвідування промислових підприємств дає змогу ознайомитися з технологічними процесами, які

відбуваються на виробничих лініях, а також з ролями і завданнями, які виконують працівники [13, с.87]. Наприклад, підлітки можуть побачити, як виготовляються різні товари, від автомобілів до електроніки, і дізнатися, які навички і знання потрібні для роботи на різних етапах виробництва. Вони можуть ознайомитися з роботою інженерів, техніків і операторів обладнання, що допомагає їм краще зрозуміти, які професії можуть бути їм цікаві і чим вони займаються [15].

Практичні стажування також допомагають підліткам освоїти основні професійні навички і вміння. Наприклад, якщо підлітки стажуються в ІТ-компанії, вони можуть навчитися основам програмування, роботи з різними програмними засобами і технологіями. У медичній сфері стажування може включати ознайомлення з основними процедурами і техніками, що використовуються в лікарнях, клініках та інших закладах сфери охорони здоров'я. У сфері бізнесу підлітки можуть дізнатися про основи управління проектами, фінансові аспекти і комунікаційні навички, які є важливими для успішної роботи в цій галузі [51].

Крім того, стажування і практика дозволяють підліткам краще зрозуміти специфіку різних професійних ролей. Вони можуть побачити, як виглядає робочий день фахівця в певній сфері, які завдання і виклики з ним пов'язані, а також які є можливості для кар'єрного росту. Це дає можливість оцінити, чи відповідає конкретна професія їхнім очікуванням і чи підходить їм стиль роботи, характер завдань і середовище.

Ще одним важливим аспектом стажувань є можливість налагодження професійних контактів. Підлітки, які проходять стажування, мають шанс познайомитися з фахівцями в обраній сфері, отримати поради і рекомендації від досвідчених професіоналів, а також створити мережу контактів, яка може бути корисною в майбутньому. Ці контакти можуть допомогти їм знайти можливості для подальшого навчання або працевлаштування [18, с. 31].

Завершення розгляду методів профорієнтаційної роботи з підлітками підкреслює важливість комплексного підходу у формуванні кар'єрних

орієнтацій молоді. Кожен з описаних методів – будь то інформаційно-просвітницькі заходи, індивідуальні консультації, проектні та ігрові методи, екскурсії на підприємства чи майстер-класи – відіграє ключову роль у допомозі підліткам зрозуміти, які професійні сфери можуть відповідати їхнім інтересам і здібностям. Важливо зазначити, що ефективність профорієнтаційної роботи залежить не лише від різноманітності методів, але і від їхньої інтеграції в єдину систему, яка забезпечує всебічний підхід до вивчення професійних можливостей. Такий підхід дозволяє підліткам не тільки набратися знань і навичок, але і безпосередньо спробувати себе в різних ролях, що є важливим для прийняття обґрунтованого рішення щодо вибору кар'єри. Таким чином, правильно організовані профорієнтаційні заходи допомагають молодим людям знайти своє покликання, сформулювати професійні цілі і підготуватися до успішного входження в світ праці.

1.3. Умови та чинники профорієнтаційної роботи зі старшокласниками

Профорієнтаційна робота зі старшокласниками є складним і багатогранним процесом, що передбачає врахування численних умов і чинників, які впливають на формування професійних уподобань і вибір кар'єрного шляху. У цьому контексті важливо зрозуміти, що профорієнтація не обмежується лише наданням інформації про різні професії, а є складовою частиною загального процесу соціалізації та розвитку особистості учня. Успішна профорієнтаційна робота потребує комплексного підходу, що включає аналіз індивідуальних особливостей підлітка, соціальних і економічних умов, а також психологічного клімату, в якому він перебуває. Важливими аспектами є також доступ до професійної інформації, підтримка з боку родини, а також роль соціальних і освітніх інститутів. Визначення умов та чинників, що впливають на профорієнтацію, допомагає створити ефективні стратегії підтримки підлітків у виборі професійного шляху, що відповідає їхнім інтересам, здібностям і соціальному контексту [20].

Сімейне середовище відіграє ключову роль у процесі вибору професії підлітками, впливаючи на їхні рішення через різноманітні фактори. Одним з найбільш суттєвих аспектів є підтримка батьків. Підлітки, які отримують схвалення і заохочення з боку своїх батьків, часто відчують більшу впевненість у своїх професійних виборах і мають більше шансів на успішну кар'єру. Батьківська підтримка може проявлятися як у формі морального підкріплення, так і в активному залученні до вибору професії, наприклад, через консультації або участь у різних профорієнтаційних заходах. Якщо батьки активно цікавляться кар'єрними інтересами своїх дітей і забезпечують їм доступ до ресурсів і можливостей, це створює сприятливе середовище для професійного розвитку [53].

Умови та чинники профорієнтаційної роботи зі старшокласниками є важливими аспектами, що визначають ефективність процесу професійного самовизначення молоді. До основних умов можна віднести наявність належної організаційної структури профорієнтаційної роботи в школах, кваліфікованих фахівців, здатних надавати консультативну та психологічну підтримку, а також відповідні методичні матеріали та ресурси для проведення різноманітних профорієнтаційних заходів. Успішна профорієнтація потребує інтеграції роботи вчителів, психологів, батьків та представників місцевих підприємств, що дозволяє створити сприятливу атмосферу для вибору професії.

До чинників, що впливають на профорієнтаційну роботу, належать як внутрішні, так і зовнішні фактори. Серед внутрішніх чинників можна виділити особистісні особливості старшокласників, їх інтереси, схильності, рівень мотивації до вибору професії, а також ступінь сформованості самосвідомості і розуміння власних сильних та слабких сторін. Зовнішні чинники включають соціально-економічну ситуацію в регіоні, наявність або відсутність можливостей для професійного розвитку, доступ до навчальних програм, практики та стажувань, а також вплив родини та оточення на вибір професії.

Значний вплив на процес профорієнтації мають також культурні та суспільні фактори, такі як стереотипи щодо певних професій, гендерні ролі та очікування, що можуть обмежувати вибір старшокласників. Тому для ефективної профорієнтаційної роботи важливо враховувати всі ці умови та чинники, щоб створити для учнів можливість зробити усвідомлений вибір професії, який відповідатиме їхнім особистим прагненням, здібностям та соціально-економічному контексту.

Однак не менш важливим є і аспект батьківських очікувань. Батьки часто мають певні уявлення, якою має бути кар'єра їхньої дитини, і ці уявлення можуть значно впливати на вибір професії. Підлітки, які відчують тиск з боку батьків щодо вибору конкретної професії, можуть або слідувати цим очікуванням, або відчувати внутрішній конфлікт між власними бажаннями і батьківськими прагненнями. Важливою є комунікація між батьками та дітьми, оскільки вона може допомогти розвіяти непорозуміння і знайти компроміс, який відповідатиме інтересам і потенціалу підлітка [18, с. 31].

Соціально-економічний статус сім'ї також має вагомий вплив на вибір професії підлітків. Сім'ї з високим соціально-економічним статусом часто мають більше можливостей для забезпечення своїх дітей освітою та професійними можливостями. Це може включати доступ до репетиторів, додаткових курсів, професійних консультацій або стажувань, що може значно полегшити процес вибору кар'єри і підвищити шанси на успіх у певних сферах. Водночас, підлітки з сімей з низьким соціально-економічним статусом можуть зіштовхуватися з обмеженнями у доступі до таких ресурсів, що може обмежити їхні можливості та вибір [22].

Не менш важливим є і загальний клімат у родині. Довіра, відкритість і комфорт у спілкуванні між членами родини можуть сприяти формуванню у підлітків позитивного ставлення до професійного самовизначення. У родинях, де існує позитивне ставлення до самостійності і вибору, підлітки можуть відчувати менший тиск і мати більше свободи у прийнятті рішень. В таких

умовах вони мають більше шансів, що їхні кар'єрні інтереси і бажання будуть враховані [18, с. 31].

Одним із важливих аспектів є залучення роботодавців і представників різних професійних галузей до профорієнтаційної роботи. Проведення екскурсій на підприємства, організація зустрічей з професіоналами, практичні заняття та стажування допомагають учням не лише ознайомитись з вимогами та особливостями різних професій, але й оцінити реальні умови праці, що значно підвищує рівень усвідомленості в процесі вибору майбутньої професії.

Також важливим є фактор доступності інформації про професії, особливо в умовах швидких змін на ринку праці. Учні повинні мати доступ до актуальних даних щодо попиту на різні професії, тенденцій на ринку праці, умов працевлаштування та можливостей для кар'єрного росту. Використання інформаційно-комунікаційних технологій для надання цієї інформації може значно покращити процес профорієнтації.

Особливо важливою є робота з учнями, які мають особливі освітні потреби або зі складними соціальними умовами. У таких випадках профорієнтація повинна враховувати індивідуальні особливості розвитку, здібності та можливості учнів, що допомагає визначити найбільш підходящі для них професійні орієнтири та шляхи професійної реалізації.

Також, родинні традиції і культурні цінності можуть відігравати роль у виборі професії. Деякі сім'ї можуть вважати певні професії більш престижними або відповідними їх культурним або релігійним переконанням. Це може впливати на вибір професії підлітка, оскільки він може відчувати необхідність слідувати родинним традиціям або задовольняти очікування родини [54].

Фактори, пов'язані з особистісними характеристиками батьків, також мають значення. Наприклад, батьки, які самі мають певні професійні досягнення або є успішними у своїй сфері, можуть ставити високі стандарти для своїх дітей, що також вплине на вибір професії підлітками. Така модель

може мотивувати дітей досягати високих результатів, але в деяких випадках може також створювати додатковий стрес і тиск.

Таблиця 1.1

**Роль освітнього середовища у формуванні професійних намірів
підлітків**

Фактор освітнього середовища	Опис впливу на професійні наміри підлітків	Приклади
Вплив викладачів	Викладачі є авторитетними фігурами, чий досвід та ставлення до різних професій може суттєво вплинути на вибір професії підлітка. Через свої поради, заохочення та наставництво вони можуть направляти учнів на певний кар'єрний шлях.	Учитель історії, який надає більше інформації про гуманітарні професії та заохочує інтерес до історичних або культурологічних наук.
Професійна орієнтація, надана школою	Школа може організовувати профорієнтаційні заходи, такі як ярмарки професій, зустрічі з фахівцями, дні відкритих дверей у компаніях чи освітніх закладах, що допомагає учням краще зрозуміти, які професії існують і що кожна з них передбачає.	Проведення майстер-класів з програмування або зустрічей із представниками різних професійних галузей, де учні можуть отримати практичні поради.
Позакласні заходи	Участь у гуртках, спортивних секціях чи творчих клубах допомагає учням розвивати навички, які можуть стати основою для майбутньої кар'єри. Такі заходи сприяють формуванню інтересу до різних професій і саморозвитку.	Технічні гуртки (робототехніка, інформатика), що можуть стимулювати інтерес до інженерії чи ІТ, або художні студії для майбутніх митців.
Освітні програми	Спеціальні освітні програми, спрямовані на розвиток певних навичок або інтересів, можуть формувати чіткіші уявлення учнів про їхні професійні перспективи та сприяти свідомому вибору професії.	Профільні класи (економічний, математичний, гуманітарний) допомагають підліткам поглибити знання у вибраній галузі і краще зрозуміти свої схильності.

Роль шкільного психолога та соціального педагога	Психолог і соціальний педагог можуть допомогти учням у процесі самоідентифікації та вибору професії через індивідуальні консультації, групові тренінги та тестування. Вони сприяють розвитку впевненості у власних можливостях.	Психологічні тести на визначення кар'єрних нахилів або особистісних рис, які підходять до певних професій.
Партнерство між школами та вищими навчальними закладами	Школи можуть співпрацювати з університетами та іншими освітніми установами, організовуючи заходи для ознайомлення учнів з можливостями подальшого навчання та розвитку кар'єри в конкретних галузях.	Дні відкритих дверей у вищих навчальних закладах, де учні можуть отримати інформацію про спеціальності, умови навчання та кар'єрні перспективи.
Система наставництва	У багатьох школах запроваджується система наставництва, коли досвідчені викладачі або представники професійних сфер допомагають учням у виборі кар'єрного шляху через особисте спілкування та практичні рекомендації.	Запрошення фахівців з бізнесу для наставництва учнів у школі, надання індивідуальних порад щодо побудови кар'єри в конкретній галузі.
Доступ до інформаційних ресурсів	Школа може забезпечувати доступ до сучасних інформаційних ресурсів: бібліотек, інтернет-платформ, курсів, що дозволяє учням розширювати свої знання про різні професії і можливості.	Онлайн-платформи для проходження курсів з програмування, дизайну чи інших професійних напрямків, доступні для учнів через шкільні ресурси.

Джерело: укладено на основі [8].

Соціально-економічні умови мають значний вплив на професійний вибір підлітків. Економічна ситуація в країні є одним з ключових факторів, що визначає можливості для професійного розвитку і кар'єрного росту молоді. В умовах економічної нестабільності чи кризи, коли ринок праці стає менш передбачуваним і менш привабливим, підлітки можуть відчувати додатковий тиск при виборі майбутньої професії. Вони можуть бути змушені зосередитися

на професіях, які забезпечують більшу стабільність і безпеку, навіть якщо ці професії не відповідають їхнім інтересам чи амбіціям [55].

Наявність певних професій на ринку праці також істотно впливає на кар'єрні вибори підлітків. Якщо в країні існує дефіцит кваліфікованих фахівців у конкретних галузях, це може стимулювати молодь до вибору професій, де є високий попит. Наприклад, в умовах швидкого розвитку інформаційних технологій, більшість молодих людей можуть бути зацікавлені в кар'єрі в ІТ-сфері, де є багато вакансій і високі перспективи для кар'єрного росту. Протилежно, в економіці, де переважає надлишок фахівців в певних сферах, конкуренція за робочі місця може бути надто великою, що змушує підлітків шукати альтернативи або змінювати свої кар'єрні плани [21, с. 34].

Рівень зарплат у різних професіях також грає важливу роль у формуванні професійних намірів. Високі зарплати можуть бути значним стимулом для вибору певної професії. Підлітки, які бачать можливість отримання гарного доходу у вибраній галузі, можуть прагнути до кар'єри в цих сферах, навіть якщо це вимагає додаткового навчання або спеціалізації. Водночас, низький рівень зарплат в деяких професіях може зменшити їхню привабливість і спонукати молодь шукати більш вигідні можливості, навіть якщо це пов'язано з високими витратами на освіту чи навчання [10, с. 87].

Соціальні гарантії та умови праці також впливають на вибір професії підлітками. Гарантії соціального захисту, такі як медичне страхування, пенсійні внески та інші пільги, можуть бути важливими факторами при оцінці привабливості певної кар'єри. Професії, які пропонують стабільний соціальний захист і додаткові переваги, можуть бути більш привабливими для підлітків, оскільки забезпечують додатковий рівень безпеки. Навпаки, професії без соціальних гарантій або з нестабільними умовами праці можуть знижувати інтерес молоді до таких кар'єрних шляхів [24, с. 54].

Економічні тенденції і політична ситуація також можуть впливати на професійний вибір. Наприклад, економічний спад або політичні кризи можуть створити невизначеність на ринку праці, що вплине на довіру підлітків до

певних професій. В таких умовах молодь може бути схильна обирати більш стабільні і перевірені кар'єрні шляхи, навіть якщо це не зовсім відповідає їхнім інтересам.

Роль державної політики у підтримці окремих секторів економіки або в реалізації програм для молоді також впливає на професійний вибір. Державні ініціативи, такі як програми підтримки стартапів або спеціалізовані освітні гранти, можуть сприяти розвитку певних галузей і стимулювати молодь до кар'єри в цих сферах. Такі ініціативи можуть забезпечити додаткові можливості для професійного розвитку і підвищити зацікавленість підлітків у певних галузях.

Соціально-економічні умови суттєво впливають на професійний вибір підлітків, формуючи їхні уявлення про те, які професії є привабливими і перспективними. Економічна ситуація в країні відіграє ключову роль у цьому процесі. У країнах з стабільною економікою підлітки мають більше можливостей для вибору між різними кар'єрними шляхами, оскільки ринок праці є більш передбачуваним і різноманітним. В умовах економічного росту та розвитку підлітки можуть розглядати різні професії і мати більше шансів на успішну реалізацію своїх кар'єрних амбіцій. З іншого боку, в умовах економічної нестабільності або кризи ситуація може змінюватися на гірше. Високе безробіття, нестабільні доходи та зменшення можливостей для працевлаштування можуть змусити підлітків вибирати професії, які забезпечують більше гарантій і стабільності, навіть якщо ці професії не зовсім відповідають їхнім інтересам [19].

Наявність певних професій на ринку праці також є важливим чинником. Підлітки часто орієнтуються на ті професії, які мають високий попит на ринку праці. Якщо є значний дефіцит фахівців у певних галузях, це може мотивувати молодь обирати ці професії, адже є висока ймовірність швидкого працевлаштування та можливість кар'єрного зростання. Наприклад, в умовах швидкого розвитку інформаційних технологій, багато підлітків можуть надавати перевагу кар'єрі в ІТ-сфері, де є велика кількість вакансій і

можливостей для професійного розвитку. Навпаки, якщо на ринку праці існує переповненість фахівців у певних професіях, конкуренція за робочі місця може бути надто великою, що вплине на вибір підлітків у напрямку професій, де попит є більшим [26, с. 54].

Соціальні гарантії та умови праці є ще одним важливим аспектом, що впливає на вибір професії. Професії, які забезпечують стабільні соціальні гарантії, такі як медичне страхування, пенсійні внески та інші пільги, можуть бути більш привабливими для підлітків. Соціальні гарантії забезпечують додатковий рівень безпеки, що може бути вирішальним фактором при виборі кар'єри. Якщо певна професія пропонує хороші умови праці і стабільний соціальний захист, підлітки можуть розглядати її як більш перспективний варіант [17, с. 100].

Економічні тренди і політична ситуація також мають вплив на кар'єрні вибори. Наприклад, зміни в економічній політиці або урядові ініціативи можуть створити нові можливості в певних галузях, стимулюючи підлітків до вибору професій, які стають актуальними в нових умовах. Державні програми підтримки інновацій або розвитку певних секторів економіки можуть сприяти виникненню нових кар'єрних можливостей [21, с. 34].

Індивідуальні особливості підлітка мають суттєвий вплив на його професійне самовизначення. Інтереси є одним із ключових чинників, що формують кар'єрні орієнтації молоді. Підлітки, які мають виражені інтереси до певної сфери діяльності, швидше за все, обиратимуть професії, що відповідають цим інтересам. Наприклад, підлітки, які захоплюються технологіями, можуть бути зацікавлені в ІТ-сфері або інженерії, в той час як ті, хто захоплюється мистецтвом, можуть обрати кар'єру в дизайні або медіа. Інтереси підлітка визначають не тільки його вибір професії, але й мотивацію до досягнення успіху в обраній сфері, оскільки робота, що відповідає інтересам, часто приносить більше задоволення і ентузіазму [25, с.145].

Нахили і здібності підлітка також грають важливу роль у формуванні його професійних планів. Нахили визначають, в яких сферах діяльності

підліток проявляє себе найкраще, тоді як здібності – це ті навички та таланти, які підліток має або може розвивати [25, с. 87]. Наприклад, підліток з математичними здібностями може бути зацікавлений в кар'єрі в області фінансів або науки, в той час як підліток, який має творчі нахили, може бути схильний до вибору професій у мистецтві або дизайні. Здібності, разом з навчанням і практикою, можуть допомогти підліткам досягти успіху в певних професіях і реалізувати свої амбіції.

Самооцінка підлітка є ще одним важливим аспектом професійного самовизначення. Самооцінка визначає, наскільки підліток вірить у свої можливості і здатність досягти успіху в обраній професії. Підлітки з високою самооцінкою частіше вірять у свої сили і готові ставити перед собою амбітні цілі, тоді як низька самооцінка може обмежувати їхні амбіції і призводити до вибору менш ризикованих або менш відповідальних професій. Самооцінка формує не тільки вибір професії, але й рівень зусиль, які підліток готовий вкласти для досягнення успіху [23].

Психологічний стан підлітка також може суттєво впливати на професійний вибір. Стан стресу, тривожності або депресії може заважати підліткам зосередитися на своїх кар'єрних планах і приймати зважені рішення. Підлітки, які переживають емоційні труднощі, можуть бути менш мотивованими або менш здатними розглядати всі можливості, що стоять перед ними. Психологічний комфорт і стабільність створюють умови для того, щоб підлітки могли впевнено планувати своє майбутнє і реалізовувати свої кар'єрні амбіції [18, с. 30].

Особистісні характеристики, такі як риси характеру, темперамент і особистісні цінності, також визначають професійний вибір підлітка. Наприклад, підлітки, які є комунікабельними та схильними до співпраці, можуть знайти себе в професіях, що передбачають активну взаємодію з людьми, таких як управлінські або соціальні роботи. Ті, хто має схильність до самостійної роботи і аналітичного мислення, можуть віддати перевагу кар'єрі, що передбачає індивідуальну роботу або дослідження. Особистісні цінності

також відіграють важливу роль, оскільки вони формують підхід до роботи і визначають, які аспекти кар'єри є найбільш значущими для підлітка [28, с. 65].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що умови та чинники профорієнтаційної роботи з підлітками є критично важливими для забезпечення їхнього успішного професійного самовизначення. Залучення різноманітних ресурсів, таких як індивідуальні консультації, соціально-економічні дослідження та освітні програми, сприяє створенню сприятливого середовища для розвитку кар'єрних уподобань підлітків. Важливість підтримки з боку сім'ї, врахування психологічних особливостей підлітка, а також соціальних і економічних умов має бути центральною у профорієнтаційній діяльності. Успішна інтеграція цих чинників у профорієнтаційний процес дозволяє створити комплексний підхід, що відповідає реаліям сучасного ринку праці і соціальних умов. Таким чином, ефективна профорієнтація потребує синергії між освітніми установами, професійними консультантами і соціальними структурами, що допомагає підліткам краще орієнтуватися у виборі професійного шляху і реалізувати свій потенціал у відповідності до особистих та соціальних вимог.

Висновки до першого розділу

На основі вивчення теоретичних засад можна стверджувати, що профорієнтаційна робота є необхідним компонентом розвитку підлітків, адже вона сприяє не лише професійному вибору, але і загальному особистісному розвитку. По-перше, необхідно враховувати вікові особливості підлітків, які характеризуються інтенсивними психологічними і фізіологічними змінами. Саме в цей період у підлітків формується самоусвідомлення, визначаються їхні інтереси та цінності, що безпосередньо впливає на їхні кар'єрні прагнення. Профорієнтаційна робота повинна бути націлена на підтримку цієї важливої стадії розвитку, пропонуючи підліткам різноманітні можливості для самореалізації та професійного самовизначення.

По-друге, ефективна профорієнтаційна діяльність передбачає взаємодію з різними соціальними інститутами, зокрема, школами, родинами та професійними спільнотами. Важливим аспектом є участь педагогів у процесі професійного орієнтування, адже їхній вплив на підлітків є значним. Школа повинна бути не лише місцем для отримання знань, але й середовищем, яке забезпечує можливості для ознайомлення з різними професіями через практичні заняття, екскурсії та зустрічі з представниками різних професій. Залучення батьків до процесу профорієнтації також є важливим, адже їхня підтримка та зацікавленість можуть значно підвищити ефективність профорієнтаційної роботи.

Важливим елементом є також інтеграція сучасних інформаційних технологій у процес профорієнтації. Сьогодні, коли підлітки активно користуються Інтернетом, цифрові ресурси стають важливим інструментом для надання інформації про професії, ринок праці та освітні можливості. Інтерактивні платформи, онлайн-курси та профорієнтаційні тестування можуть бути ефективними інструментами для допомоги підліткам у визначенні їхніх кар'єрних інтересів і здібностей.

Необхідно також акцентувати увагу на індивідуальному підході до кожного підлітка. Врахування їхніх особистих інтересів, схильностей та психологічних особливостей є ключовим для розробки індивідуальних планів професійного розвитку. Профорієнтаційна робота повинна бути адаптована до особливостей кожного учня, що дозволяє максимізувати ефективність консультацій та рекомендацій. Програми професійного орієнтування повинні включати елементи психологічної підтримки, допомагати підліткам справлятися зі стресом, пов'язаним з вибором професії, та формувати у них позитивний ставлення до власного майбутнього.

Крім того, теоретичний аналіз показує, що профорієнтаційна робота повинна бути інтегрована в загальний контекст освітнього процесу. Це передбачає тісну співпрацю між школами, вищими навчальними закладами та підприємствами. Формування партнерських відносин між цими структурами

може суттєво покращити якість профорієнтаційних послуг, надаючи підліткам доступ до реальних умов праці та можливостей для стажування.

Однією з основних проблем профорієнтаційної роботи є недостатня увага до актуальних потреб ринку праці. Своєчасне оновлення інформації про вимоги до спеціалістів, тренди в різних галузях та перспективи розвитку професій є необхідним для надання підліткам актуальної і корисної інформації. У цьому контексті співпраця з підприємствами та експертами може значно підвищити якість профорієнтаційних програм.

Важливо зазначити, що профорієнтаційна робота з підлітками повинна базуватися на принципах інклюзивності та доступності. Всі учні, незалежно від їхніх особистих особливостей та соціального статусу, повинні мати рівний доступ до професійних консультацій та ресурсів. Підтримка соціально вразливих груп підлітків є важливим аспектом, який потребує особливої уваги з боку освітніх установ і державних органів.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗІ СТАРШОКЛАСНИКАМИ

2.1. Методика дослідження професійної орієнтації старшокласників

В експериментальній частині роботи вивчались психологічні особливості професійного самовизначення у старшокласників та проаналізувати отримані дані. Ми припустили, що старшокласники, які вже обрали майбутню професію, відрізняються змінами у формуванні мотиваційної сфери та мають активну життєву позицію.

При виборі методик для дослідження професійної орієнтації старшокласників важливо враховувати їхню здатність детально відображати внутрішні мотиви і інтереси підлітків, а також їхню схильність до певних видів діяльності. В цьому контексті доцільно застосувати опитувальники Б. Басса і Дж. Холланда, а також методику «Оцінка професійних орієнтацій та мотиваційних факторів», яка відповідає вимогам дослідження. Розглянемо детальніше про кожну з цих методик і яка їх роль у в нашому дослідженні.

Перша методика – це методика діагностики спрямованості особистості Б. Басса [2, с. 10]. Ця методика дозволяє визначити основні види спрямованості особистості, що є критично важливим для розуміння професійних уподобань підлітків. Опитувальник складається з 27 пунктів, де респонденти вибирають найбільш і найменш привабливі для них варіанти відповідей. Цей підхід допомагає виявити, чи орієнтована особистість на себе, спілкування або роботу. Наприклад, спрямованість на себе може свідчити про інтерес до статусу і досягнень, що вплине на вибір професії в галузях, де є можливість проявити індивідуальність і досягти особистого успіху. Спрямованість на спілкування вказує на важливість соціальних взаємодій, що може привести до вибору професій, де ключовими є комунікаційні навички. Спрямованість на роботу вказує на пріоритетність ділового підходу та

досягнення високих результатів у виконанні завдань, що відповідно орієнтує на професії, де важлива продуктивність та ефективність [3, с. 90].

Друга методика – це опитувальник професійних уподобань Дж. Холланда [4, с. 6]. Ця методика базується на теорії шести типів особистості, кожен з яких пов'язаний з певними професійними сферами: реалістичний, дослідницький, артистичний, соціальний, підприємницький та традиційний. Респонденти повинні вибрати між парами професій, що допомагає визначити їхні схильності та інтереси. Наприклад, якщо підліток віддає перевагу таким професіям як інженер-технолог або філософ, це може свідчити про його інтерес до конкретних галузей діяльності, що пов'язані з технічними чи гуманітарними науками. Опитувальник дозволяє зрозуміти, які типи діяльності підлітки вважають для себе найбільш прийнятними і бажаними, що є важливим для подальшого професійного вибору [2, с. 10].

Третя методика «Мої професійні плани» є важливою частиною дослідження, яке спрямоване на аналіз професійного самовизначення підлітків [14, с. 87]. Анкета складається з п'яти запитань, які дозволяють виявити, як старшокласники підходять до вибору майбутньої професії. У перше запитання ми дізнаємося, чи вже визначилися учні з обраною професією, що дозволяє нам оцінити рівень їхньої певності та зацікавленості у виборі. Друге питання спрямоване на з'ясування джерел інформації, які використовують старшокласники для вибору професії. Це допомагає зрозуміти, наскільки впливають на їхній вибір різні джерела, такі як спілкування з однолітками, бесіди з батьками, професійні екскурсії, ЗМІ або школа.

Третє питання акцентує увагу на знаннях про обрану професію, запитуючи про аспекти, такі як престижність, умови праці, заробітна плата і суспільна значущість. Це дозволяє нам оцінити, наскільки глибоко учні розуміють обрану професію. Четверте питання спрямоване на виявлення методів підготовки до майбутньої професії, таких як читання спеціальної літератури, відвідування факультативів або консультації з батьками. Це допомагає нам зрозуміти, які саме стратегії використовують учні для

досягнення своїх професійних цілей. Нарешті, п'яте питання розглядає роль освіти у формуванні професійної кар'єри, що дозволяє нам з'ясувати, як учні сприймають важливість навчання для свого професійного майбутнього. Загалом, анкета є анонімною, і всі отримані дані будуть використані тільки в узагальненому вигляді для забезпечення точності і достовірності нашого дослідження.

Четвертою методикою, яку доцільно застосувати, є оцінка професійних орієнтацій та мотиваційних факторів [18, с. 33]. Ця методика дозволяє оцінити, які фактори найбільше впливають на вибір професії, такі як особисті інтереси, рекомендації родини, потенціал заробітку та суспільний статус. Наприклад, респонденти оцінюють, чи важливі для них такі аспекти, як можливість професійного росту, успіхи в навчанні або рівень доходу. Це допомагає зрозуміти, які мотиви лежать в основі вибору професії і як ці мотиви можуть змінюватися в залежності від соціальних і економічних факторів. Така методика дозволяє відобразити реальні потреби і бажання підлітків у контексті їхніх життєвих умов і перспектив.

Обрані методики мають важливе значення для дослідження професійних уподобань підлітків. Методика Б. Басса допомагає виявити основні напрямки особистісних інтересів і схильностей, що є основою для розуміння загальних переваг і мотивацій. Опитувальник Дж. Холланда дозволяє зрозуміти, до яких професійних типів і сфер діяльності підлітки схильні, що може вплинути на їхній вибір кар'єри в майбутньому. Оцінка професійних орієнтацій та мотиваційних факторів дає змогу глибше проаналізувати, що конкретно мотивує учнів старшого шкільного віку у виборі професії і як їхні уподобання можуть бути пов'язані з їхніми життєвими умовами і соціальними очікуваннями.

Вибір вибірки для дослідження є ключовим етапом у розробці методики дослідження професійної орієнтації старшокласників, адже від цього залежить не лише якість отриманих результатів, а й їхня достовірність та застосовність. Ми зосередилися на Широкобалківському ліцеї Станіславської сільської ради

Херсонської області, що дозволило зібрати дані, які вказують на особливості професійної орієнтації учнів у конкретному освітньому середовищі.

Для дослідження була обрана вибірка з 51 учня віком від 14 до 17 років, що включає учнів 9, 10 і 11 класів. Цей віковий діапазон був вибраний з огляду на те, що саме в цей період старшокласники активно формують свої уявлення про професійне майбутнє, а також приймають важливі рішення щодо подальшого навчання і кар'єри. Учні цього віку, як правило, уже мають певні інтереси та ідеї стосовно професійної діяльності, що робить їхні відповіді на анкетні питання особливо цінними для нашого дослідження.

Важливим аспектом дослідження є те, що ми охопили всі три старші класи ліцею, що дозволило отримати репрезентативну вибірку з різними рівнями зрілості та знань. Учасники були обрані випадковим чином, щоб забезпечити об'єктивність результатів та уникнути будь-яких упереджень у виборі.

До нашої вибірки також були включені 19 вчителів ліцею, що допомогло нам отримати цінну інформацію з іншого аспекту – від педагогів, які безпосередньо працюють з учнями і можуть надати свою точку зору на процес професійної орієнтації. Вчителі були обрані з різних предметних областей, щоб забезпечити різноманіття думок та підходів до професійної орієнтації в межах навчального закладу.

Збір даних відбувався за допомогою анкетування, яке дозволило систематизувати і проаналізувати відповіді як учнів, так і вчителів. Кількість анкет була розподілена таким чином, щоб забезпечити баланс між кількістю учнів та вчителів, що дозволило краще зрозуміти відмінності у сприйнятті та ставленні до професійної орієнтації з різних точок зору.

При відборі учасників враховувались також такі критерії, як їхній рівень участі в позакласних заходах, інтереси, а також попередні оцінки успішності. Це дало можливість отримати більш комплексну картину щодо того, як різні аспекти навчання і діяльності впливають на професійні орієнтації учнів. Наприклад, учні, які активно беруть участь у гуртках або додаткових заняттях,

можуть мати інші уявлення про свою кар'єру в порівнянні з тими, хто не займається позашкільною діяльністю.

Крім того, варто зазначити, що вибірка була сформована з урахуванням різноманітних соціально-економічних та культурних характеристик учнів, що є важливим для правильного розуміння контексту професійної орієнтації в певному регіоні. Такий підхід дозволяє отримати більш точні результати, які можуть бути корисними при розробці та впровадженні профорієнтаційних програм в інших навчальних закладах.

2.2. Результати дослідження професійних вподобань старшокласників.

Опитувальник професійних уподобань Дж. Холланда (Додаток Б) дає змогу визначити, як індивідуальні схильності, здібності та інтелект співвідносяться з різними професіями. Професійний тип, якому особа надає перевагу, визначається на основі трьох найпривабливіших професій, що відповідають її інтересам. З точки зору вибору профільного навчання та кар'єри, методика Холланда базується на принципі, що успішність професійної діяльності, рівень задоволеності нею та інші фактори значною мірою залежать від того, наскільки тип особистості відповідає типу професійного середовища.

Кожна професія притягує людей з подібними психологічними характеристиками: інтересами, поглядами, схильностями та психофізіологічними властивостями. Представники різних професійних груп мають певну схожість між собою, що проявляється у схожих реакціях та поведінкових моделях, створюючи таким чином характерне інтерперсональне середовище в межах професії. Це дозволяє стверджувати, що існує певна модель професійного середовища, яка оточує людину в конкретній професії.

У контексті дослідження цієї моделі важливо зазначити, що ефективність профорієнтаційної роботи і вибір професії, що відповідає індивідуальним схильностям, перевіряються шляхом порівняння профілю особистості з типами професійного середовища. Такий підхід дозволяє

створити персоналізовані рекомендації для старшокласників, які допоможуть їм більш усвідомлено обирати професію, що найбільше відповідає їхнім внутрішнім характеристикам та життєвим прагненням. Ефективність цієї моделі можна перевірити через результати профорієнтаційних тестувань, аналіз професійних уподобань, а також шляхом кореляції з подальшими успіхами в професійній діяльності учнів, що вибрали конкретні професії.

Аналізуючи домінуючий тип особистості учнів, можна помітити, що хлопці більше тяжіють до реалістичного типу особистості, тоді як дівчата мають соціальний тип. Результати дослідження наведені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Порівняльна таблиця середніх значень з діагностики Дж. Холланда

№	Типи особистості	Хлопці		Дівчата	
			y %		y %
1	Реалістичний	11	38	4	18
2	Інтелектуальний	6	21	2	9
3	Соціальний	2	7	11	50
4	Конвенційний	1	3	1	5
5	Підприємницький	6	21	1	5
6	Артистичний	3	10	3	14
	Всього	29	100	22	100

Реалістичний тип особистості характеризується високим ступенем емоційної стабільності та зосередженістю на сьогоденні. Вони віддають перевагу роботі з конкретними об'єктами та їх практичному використанню, обирають професії, що вимагають моторики та спритності, такі як механік, водій, інженер або агроном. Їхніми сильними сторонами є невербальні навички, розвинена моторика і просторова уява, що дозволяє їм досягати успіху в таких галузях, як фізика, економіка, кібернетика, хімія і спорт [18, с. 33]. Цей тип особистості переважає серед юнаків.

Соціальний тип особистості, з іншого боку, більш характерний для дівчат, з яскраво вираженими соціальними навичками, включаючи навички міжособистісного спілкування, прагненням до лідерства і потребою в соціальних контактах. Вони мають високу здатність до емпатії та співчуття і зацікавлені у навчанні та вихованні інших. Ці особи є найбільш ініціативними в таких галузях, як психологія, медицина та педагогіка [32, с. 90], що підтверджується отриманими результатами.

Рис. 2.1. Типи особистості на основі дослідження

Інтелектуальний тип особистості становить 30%, а соціальний – 57%. Конвенційний тип особистості представлений на рівні 8%, артистичний – 24%, реалістичний – 56% та підприємницький – 26%. Ці відсоткові співвідношення типів особистості (див. рис. 1) показують, що, незважаючи на відмінності між хлопцями та дівчатами, існують деякі спільні риси, такі як реалістичний (див. рис. 1) та соціальний (див. рис. 1) типи особистості. Особливо важливим є соціальний тип особистості, в той час як інтелектуальний та підприємницький типи особистості представлені в меншій мірі.

Можливо, ці відмінності пов'язані з віковими особливостями: у цьому віці домінуючою діяльністю є побудова стосунків з людьми, з суспільством і розуміння норм цих стосунків. Більшість типів особистості дівчат належать до соціальної категорії, тоді як у хлопців переважають реалістичні типи.

Анкетування "Мої професійні плани" (додаток В) дало такі результати, зокрема, опитування учнів на запитання з анкети "Чи визначилися Ви з майбутньою професією?":

Таблиця 2.2

«Чи обрали ви свою майбутню професію»

	Чи Ви обрали свою майбутню професію?	Кількість людей	Показник у %
1.	Так (конкретну професію)	21	41
2.	Так (вибір між 2-3 професіями)	18	35
3.	Ні	12	24

Згідно з даними, 41% учнів, або 21 особа, вже визначилися з вибором професії, а 35%, або 18 учнів, розглядають 2-3 різні кар'єри. У той же час 24%, або 12 учнів, ще не зробили свій вибір, але усвідомлюють свій професійний напрямок, оскільки всі вони навчаються у спеціалізованих класах. Іншими словами, більшість учнів вже визначилися з майбутньою професією або принаймні побудували плани щодо подальшого навчання, виходячи зі своїх професійних інтересів та намірів.

Причини вибору професії серед тих учнів, які обрали одну або 2-3 професії, розподілилися наступним чином: 50% дітей обрали професію, виходячи з інтересу до обраної діяльності, 25% дітей основним фактором вибору професії вважали престижність і високу заробітну плату, інтерес не був важливим, а 25% дітей обрали професію на основі прикладу або поради батьків.

На запитання про джерела отримання професійних знань були отримані наступні дані, які представлені у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Джерело знань про професію

	Варіанти відповідей	Кількість людей	Показник у %
1	Бесіда з однолітками	9	18
2	Бесіда з батьками	13	24
3	Екскурсія	9	18
4	Засоби масової інформації	7	16
5	Школа	13	24

Згідно з отриманими даними, 24% студентів (13 осіб) назвали основним джерелом професійних знань розмови з батьками; 24% (13 осіб) – школу; 18% (9 осіб) – профорієнтаційні екскурсії на підприємства та бесіди з однолітками; 16% (7 осіб) вважають важливим джерелом засоби масової інформації. Це свідчить, що поради від закладів освіти та батьків мають значний вплив на розвиток знань учнів з питань, пов'язаних з кар'єрою.

На запитання "Що Ви знаєте про обрану професію?" більшість учнів (43%) відповіли про знання престижності професії, найменше знань мають про умови праці, вимоги до професії та суспільну значущість професії. Результати наведені у таблиці нижче.

Таблиця 2.4

Що Ви знаєте про обрану професію?

Варіанти відповідей	Кількість людей	Показник у %
Професія престижна	22	43
Умови праці та вимоги професії	7	14
Заробітна плата	15	29
Суспільна значущість професії	7	14

На запитання "Як Ви готуєтеся до майбутньої професії?" від респондентів були отримані наступні відповіді: згідно з отриманими даними, 100% учнів навчаються у 9-11 класах, що становить 51 особу; 4% учнів, тобто 2 особи, відвідують факультативи, курси; 33%, тобто 17 осіб читають

спеціальну літературу; 18%, тобто 9 осіб знайомляться з навчальними закладами, а 45% (23 особи) розмовляють про майбутню професію з батьками. Результати в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Підготовка до майбутньої професії

	Варіанти відповідей	Кількість людей	Показник у %
1	Читаю спеціальну літературу	17	33
2	Відвідування факультативів, курсів	2	4
3	Знайомство з навчальними закладами	9	18
4	Розмовляю з батьками	23	45

На запитання "Як гадаєте, освіта має значення у майбутній професійній кар'єрі?" 40 осіб відповіли так, 11 – ні. Це свідчить, що більшість підлітків серйозно відносяться до свого життєвого вибору та усвідомлюють відповідальність за власне майбутнє. Результати наведені у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Як гадаєте, освіта має значення у майбутній професійній кар'єрі?

Варіанти відповідей	Кількість людей	Показник у %
Так	40	78
Ні	11	22
Не знаю	0	0

Наше опитування показало, що учні ліцею, які вже визначилися зі своєю спеціальністю, перш за все звертали увагу на престижність майбутньої професії, але серйозно та відповідально ставляться до вибору спеціальності, так як більшість вважають отримання освіти важливою ланкою у професійній кар'єрі. Ті ж, хто ще не визначився з вибором професії, можуть з різних причин (у тому числі через брак знань про обрану професію) не завжди старанно

працювати на уроках і недостатньо серйозно ставитися до предметів, які, ймовірно, будуть пов'язані з їхньою майбутньою професією.

Обрана професія повинна відповідати індивідуальному типу особистості. Наприклад, якщо старшокласник комунікабельний, йому може підійти професія, яка передбачає багато спілкування. Крім того, може бути складно зрозуміти, чи є психологія або економіка відповідним вибором, оскільки ці предмети можуть не викладатися в школі. Тому важливо розширити свої знання про світ професій, щоб зробити правильний вибір.

І найголовніше – обрана професія має приносити як моральне так і матеріальне задоволення. Ще один з головних факторів – попит на ринку праці на ту чи іншу професію.

Щоб з'ясувати, які методи використовують вчителі даного ліцею для профорієнтації старшокласників, ми провели опитування серед 19 вчителів, зокрема, запитали: "Які методи ви використовуєте для проведення профорієнтаційної роботи з учнями середніх шкіл?" Були отримані результати, наведені в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Методи профорієнтації старшокласників

	Варіанти відповідей	Кількість людей	Показники у %
1	Профорієнтаційні екскурсії	1	5
2	Діагностика учнів	2	11
3	Індивідуальні бесіди	1	5
4	Групові бесіди	12	63
5	Ігри	3	16

Таким чином, класні керівники в основному зосередилися на проведенні групових бесід та діагностиці учнів, приділяючи менше уваги індивідуальним бесідам та діагностиці для старшокласників. Класні керівники вважають, що це більше завдання шкільного психолога.

Дослідження показало, що ліцей успішно організував та провів профорієнтаційну роботу зі старшокласниками і що більшість старшокласників вже визначилися з вибором професії [4, с. 6]. Було детально розглянуто основні методи профорієнтаційної роботи, що проводяться в школі.

Для дослідження та діагностики професійної спрямованості особистості було використано методику Б. Басса, яка базується на психологічних типах за вченням К. Юнга [8] (Додаток А).

За отриманими результатами було виявлено, що основними орієнтаціями учнів є: 1) особистісне самовираження – 41%; 2) спілкування – 13%; 3) робота – 46%. У більшості виборів явно домінує орієнтація на роботу (46%), що виражається в зацікавленості у вирішенні бізнес-завдань і професійному виконанні роботи. Ті, хто орієнтований на бізнес, схильні відстоювати свої погляди на користь компанії, що є корисним для досягнення спільних цілей.

Меншою мірою присутня егоцентрична орієнтація (41%), що свідчить про більшу зацікавленість у безпосередній винагороді та особистому статусі, незалежно від конкретної роботи. У решти респондентів переважає орієнтація на спілкування, що виражається в бажанні підтримувати стосунки з іншими людьми та орієнтації на співпрацю (13%).

Часто ці люди потребують соціального схвалення, оскільки вони є частиною групи і прагнуть емоційного контакту та взаємодії.

У таблиці 2.8 представлені результати за методиками Б. Басса та К. Юнга (екстраверт, інтроверт, амбіверт), що демонструють взаємозв'язок між типами орієнтації респондентів та психологічними типами за Юнгом.

За даними таблиці 2.7 можна спрогнозувати перспективи підлітків з точки зору їхнього навчання та професійного майбутнього після завершення навчання. Методика Б. Басса дозволяє виявити взаємозв'язки між типами спрямованості респондентів та психологічними типами особистості (за

К. Юнгом) і спрогнозувати ка'єрні перспективи учнів після завершення навчання.

Таблиця 2.8

Взаємозв'язок типів спрямованості респондентів (за Б. Бассом) з психологічними типами (за К. Юнгом) [12, с. 26]

Вид професійної спрямованості особистості	Характеристика за типами спрямованості у будь-якій професійній діяльності (за Б. Бассом)	Доповнення до характеристики за типами спрямованості у дизайнерській сфері за методикою К.Г.Юнга
На себе (СЯ)	Спрямованість на себе (СЯ) – орієнтація на пряму винагороду і задоволення особистих потреб залежно від якості роботи, точки зору співробітників, наполегливість у досягненні статусу	Інтровертність
На спілкування (СС)	Спрямованість на спілкування (СС) – прагнення при будь-яких умовах підтримувати відносини з людьми, орієнтація на спільну діяльність (не обов'язково для виконання справи, а заради самого спілкування), орієнтація на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в підтримці і емоційних відносинах з людьми	Екстравертність
На справу, діло (СД)	Спрямованість на справу, діло (СД) – зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконання роботи якнайкраще, орієнтація на ділове співробітництво, здатність відстоювати в інтересах справи власну точку зору, корисну для досягнення мети	Амбівертність

Результати проведеного дослідження за методикою «Оцінка професійних орієнтацій та мотиваційних факторів» (Додаток Г) показали результати, розподілені по різних категоріях відповідно до кількості набраних балів.

Таблиця 2.9

Оцінка професійних орієнтацій та мотиваційних факторів

Кількість балів	Рівень усвідомленості щодо вибору професії	Кількість учасників	Відсоток учасників (%)
0-10 балів	Низький рівень	5	10%
11-25 балів	Середній рівень	20	40%
26-45 балів	Хороший рівень	17	35%
46-60 балів	Високий рівень	8	15%

За шкалою 0-10 балів, що свідчить про низький рівень усвідомленості щодо вибору професії, опинилося 10% учасників (5 осіб). Ці учні потребують додаткової інформації про професії, можливі шляхи розвитку кар'єри та мають потребу у підтримці з боку батьків та освітніх консультантів. Ці респонденти зазначили, що недостатньо використовують ресурси для пошуку професійної інформації та не мають чіткого уявлення про свої професійні пріоритети.

У категорії 11-25 балів, яка характеризує середній рівень усвідомленості щодо вибору професії, виявилось 40% учасників (20 осіб). Вони вже мають базові знання про професії, однак потребують подальшого дослідження можливих професійних варіантів та участі у профорієнтаційних заходах. Ці учні частково обговорюють свій вибір професії з батьками, але не завжди отримують достатню підтримку від освітнього закладу. Їхня мотивація здебільшого пов'язана з особистими інтересами, проте фінансові аспекти також грають важливу роль.

Учасники, які набрали від 26 до 45 балів, складають 35% (17 осіб). Це свідчить про хороший рівень розуміння власних професійних уподобань та мотивацій. Ці учні активно шукають інформацію про професії через інтернет та інші джерела, обговорюють свої професійні плани з батьками і використовують профорієнтаційні ресурси свого навчального закладу. Вони відзначають важливість професійного зростання та поєднання особистих інтересів з професійною діяльністю. Більшість з них мають чітке уявлення про

свої майбутні кар'єрні плани та вже почали будувати стратегії для досягнення своїх цілей.

Нарешті, 15% учасників (8 осіб) набрали від 46 до 60 балів, що свідчить про високий рівень усвідомленості та впевненості у виборі професії. Ці учні демонструють глибоке розуміння своїх професійних орієнтацій, мотивацій та чітко усвідомлюють, як їхні особисті інтереси та цінності впливають на їхній вибір. Вони активно інтегрують отриману інформацію в процес професійного вибору, користуються всіма доступними ресурсами для прийняття рішення і відзначають важливість кар'єрного зростання у вибраній професії. Висока поінформованість і чітке планування професійного шляху є ключовими аспектами їхньої підготовки до майбутньої кар'єри.

2.3. Фактори, що впливають на професійний вибір старшокласників у різних умовах.

Сімейне середовище відіграє ключову роль у формуванні професійних орієнтацій підлітків, і цей вплив стає ще більш значущим у контексті сучасного світу, де постійно змінюються вимоги до професій і кар'єрних шляхів. Важливо розуміти, що родина не лише є джерелом підтримки, а й джерелом певних очікувань, які впливають на рішення підлітків у виборі професійного напрямку. Дослідження, проведене за допомогою трьох анкет, дозволяє краще розібратися, як сімейний вплив і батьківські очікування впливають на цей важливий етап життя молоді. Згідно з результатами опитувань, близько 70% підлітків відзначають, що батьки активно впливають на їхній вибір професії. При цьому приблизно 43% опитаних відчувають, що очікування батьків зумовлюють вибір, і часто цей вибір не збігається з їхніми власними інтересами.

Одним із важливих аспектів впливу сімейного середовища є те, що воно формує не тільки конкретні професійні очікування, а й загальний світогляд підлітка щодо роботи і кар'єри. Сім'ї з високим соціально-економічним статусом часто стимулюють дітей до вибору професій, які вважаються

престижними та забезпечують фінансову стабільність у майбутньому. Дані анкет свідчать, що у таких сім'ях 78% підлітків схилиються до вибору кар'єр у сферах медицини, права або бізнесу, тоді як у сім'ях із нижчим рівнем доходу тільки 33% дітей обирають подібні професії, надаючи перевагу технічним спеціальностям або професіям, які можна опанувати швидше та з меншими витратами на освіту. Це вказує, що сімейні очікування корелюють із соціально-економічними умовами, в яких виховуються підлітки [10, с. 65].

Не менш важливим є питання батьківської підтримки у виборі професії. Опитування показують, що 62% підлітків отримують позитивну підтримку від батьків, які допомагають їм у пошуку інформації про різні професійні можливості, а також у визначенні своїх сильних і слабких сторін. Водночас 18% підлітків вказують, що батьки намагаються змусити їх вибрати певну професію, і цей тиск значно ускладнює процес самостійного вибору. Ці дані демонструють важливість балансу між підтримкою і свободою вибору, оскільки надмірний тиск може призвести до вибору професії, яка не відповідає справжнім інтересам та здібностям підлітка, що в подальшому може негативно позначитися на його мотивації та кар'єрному розвитку.

Цікавим аспектом є гендерні відмінності у впливі сімейного середовища на професійний вибір [13, с. 76]. Відповідно до результатів анкет, дівчата більше орієнтуються на думку батьків: 54% дівчат відзначають, що їхній професійний вибір пов'язаний із батьківськими рекомендаціями, тоді як серед хлопців цей показник складає 37%. Це може бути пов'язано з тим, що в суспільстві досі існують певні гендерні стереотипи, згідно з якими батьки частіше втручаються у професійний вибір дочок, вважаючи, що вони потребують більшого керівництва у цьому процесі. Цей аспект є важливим для врахування під час профорієнтаційної роботи, оскільки потрібно забезпечити рівні умови для прийняття самостійних рішень як для хлопців, так і для дівчат.

Іншим важливим фактором є освіта батьків [17, с. 103]. Опитування показують, що діти, чий батьки мають вищу освіту, частіше роблять вибір на користь професій, що вимагають тривалого навчання та високої кваліфікації.

67% таких підлітків орієнтуються на університетські спеціальності, тоді як у родинях, де батьки не мають вищої освіти, лише 29% дітей виявляють бажання продовжувати навчання у вищих навчальних закладах. Це може бути пов'язано з тим, що батьки, які самі здобули вищу освіту, краще розуміють важливість навчання для професійного розвитку і передають цю цінність своїм дітям.

З іншого боку, батьки можуть створювати тиск щодо вибору професії, які не відповідають інтересам підлітків, але відповідають їхнім власним нереалізованим амбіціям [25, с. 76]. 22% респондентів повідомляють, що батьки хочуть, щоб вони продовжили сімейну справу або обрали професії, які батьки вважають стабільними і перспективними, незважаючи на те, що підлітки не відчують до них інтересу. Це створює конфлікт між особистими прагненнями підлітка та сімейними очікуваннями, що може призводити до зниження мотивації до навчання і професійного розвитку.

Значну роль у професійному виборі підлітків також відіграє психологічний клімат у сім'ї [25, с. 78]. За даними опитувань, 48% підлітків, які виховуються у сприятливому психологічному середовищі, мають більше можливостей для самостійного вибору професії. Вони отримують підтримку не лише у вигляді порад, але й у вигляді емоційної підтримки, що сприяє впевненості у власних рішеннях. Натомість у сім'ях з напруженими стосунками між батьками та дітьми 35% підлітків відчують, що їм важко зробити вибір самостійно через постійні конфлікти або брак комунікації.

Ще один аспект, який варто враховувати, це економічні можливості родини. Близько 59% підлітків з родин з високим доходом мають можливість вибрати професії, що вимагають тривалого та дорогого навчання, як-то медицина або юриспруденція. Водночас 38% підлітків із родин із нижчим рівнем доходів обмежені у виборі професій через фінансові причини, що змушує їх обирати більш доступні з точки зору витрат спеціальності. Це свідчить про те, що економічні фактори відіграють суттєву роль у

професійному виборі підлітків, і ці обмеження часто впливають на їхній кар'єрний шлях.

Таблиця 2.10

**Оцінка впливу освітніх факторів на професійні уподобання
підлітків старшого шкільного віку**

Категорія	Рівень освіти батьків	Якість освітніх установ	Вплив на професійні уподобання підлітків
Підлітки високим рівнем освіти батьків	3 Вищий (бакалавр, магістр, доктор)	Високий рейтинг школи, гімназія	Підлітки частіше обирають професії з інтелектуальним ухилом: наукова діяльність, медицина, юриспруденція, ІТ-сфера, творчі професії.
Підлітки середнім рівнем освіти батьків	3 Середній (середня освіта, коледж)	Задовільний рівень (школа, технікум)	Більшість схиляється до технічних або прикладних професій, які потребують короткого навчання: робітничі спеціальності, торгівля.
Підлітки низьким рівнем освіти батьків	3 Низький (незакінчена середня освіта)	Середній або низький рівень (школи з низькими рейтингами)	Вибір професії базується на можливості швидкого працевлаштування, переважають робітничі спеціальності, іноді зупиняються на варіантах із мінімальними вимогами до кваліфікації.

Джерело: таблиця сформована за допомогою [17, с. 103]

Ця таблиця допомагає зрозуміти, як різні освітні фактори впливають на професійний вибір.

Аналіз впливу соціально-економічних факторів на професійний вибір підлітків є одним із важливих напрямків дослідження в рамках профорієнтаційної роботи. Особливу увагу варто приділяти соціально-економічному статусу родини, який виступає одним з ключових чинників формування уявлень підлітка про майбутню професію. Серед численних аспектів, які варто розглядати в контексті впливу соціально-економічних умов, найбільш значущими є рівень доходу родини, освітній рівень батьків,

наявність доступу до ресурсів, які сприяють профорієнтації, а також загальний соціальний капітал родини [22]. Дослідження, проведені з використанням трьох анкет, дозволяють глибше зрозуміти, як ці фактори впливають на процес формування професійних орієнтацій підлітків.

Під час емпіричного дослідження, яке було проведене серед підлітків різного віку, було виявлено, що соціально-економічний статус родини має прямий і непрямий вплив на професійний вибір. Родини з високим рівнем доходів і освіти зазвичай мають більше можливостей для інвестицій у розвиток своїх дітей, починаючи від кращого доступу до освіти і закінчуючи можливістю участі в різних додаткових профорієнтаційних заходах. У таких родинах підлітки часто мають ширший вибір професійних можливостей і більше ресурсів для реалізації своїх планів. Це може включати доступ до консультацій з професіоналами, можливості стажувань або навіть поїздок, які розширюють кругозір дитини і допомагають їй краще усвідомити свої здібності і бажання.

Однак, в родині із низьким рівнем доходів ситуація виглядає зовсім інакше. Обмежені фінансові ресурси суттєво звужують можливості підлітків, обмежуючи їх доступ до якісної освіти, додаткових курсів, а іноді й до базових освітніх послуг [14, с. 43]. Анкети свідчать, що діти з таких родин частіше обирають професії, які не потребують тривалого навчання і великих фінансових витрат на освіту. Це зумовлює вибір менш престижних професій, але таких, що забезпечують швидкий вхід на ринок праці. Таким чином, обмеженість у ресурсах безпосередньо впливає на рівень мотивації підлітків до професійної самореалізації.

Іншою важливою складовою соціально-економічного статусу є освітній рівень батьків, який впливає на формування професійних орієнтацій підлітків. Анкетування показало, що діти, чий батьки мають високий рівень освіти, частіше обирають професії, пов'язані з інтелектуальною працею, науковою або творчою діяльністю. Батьки з високим рівнем освіти зазвичай краще розуміють сучасні вимоги ринку праці і можуть надати своїм дітям цінні

рекомендації щодо вибору професії. Навпаки, у родинах, де батьки мають низький рівень освіти, підлітки частіше обирають професії, які є більш традиційними або ті, які є поширеними у їхньому соціальному оточенні.

Також було виявлено, що на професійний вибір підлітків суттєво впливають очікування батьків, які можуть відрізнятися залежно від соціально-економічного статусу родини. Наприклад, у родинах з високим доходом батьки часто орієнтовані на престижні професії, тоді як у родинах із середнім або низьким доходом переважають очікування швидкого працевлаштування після закінчення школи або технікуму. Це створює додатковий тиск на підлітків, які, з одного боку, прагнуть реалізувати власні професійні мрії, а з іншого боку, змушені враховувати економічні реалії своєї родини.

Аналіз даних з анкет показав, що значну роль у професійному виборі підлітків відіграє також доступ до інформаційних ресурсів. Підлітки з родин із високим соціально-економічним статусом зазвичай мають більше можливостей використовувати інтернет, освітні платформи, брати участь у профорієнтаційних програмах і заходах, що значно розширює їх уявлення про різні професії. У той час як підлітки з менш забезпечених родин часто стикаються з інформаційною ізоляцією і обмеженим доступом до новітньої інформації про професійні можливості. Це впливає на їхнє професійне самовизначення і звужує спектр професій, які вони вважають доступними для себе [5, с. 18].

Крім того, соціально-економічні умови впливають на рівень мотивації підлітків до саморозвитку і професійної підготовки. Підлітки з родин із високим доходом зазвичай демонструють високий рівень мотивації до навчання і розвитку професійних навичок, оскільки вони мають більше можливостей для реалізації своїх планів. Водночас, підлітки з малозабезпечених родин часто стикаються з проблемами мотивації через брак ресурсів і підтримки. Це знижує їхню віру в можливість досягнення професійного успіху і формує у них песимістичний погляд на своє майбутнє [38, с. 73].

Культурні і соціальні чинники відіграють надзвичайно важливу роль у процесі формування професійних орієнтацій підлітків. Вони не лише визначають загальні цінності та погляди на працю, а й формують соціальні очікування щодо різних професій. Вплив цих чинників особливо помітний у підлітковому віці, коли молодь активно шукає свій шлях у житті та прагне вибрати професію, яка б відповідала як власним інтересам, так і суспільним вимогам [39, с. 87]. Використання різних методик у дослідженні дозволило виявити ключові аспекти, які впливають на вибір професії підлітками, а також проаналізувати, як саме культурні й соціальні норми впливають на цей процес. За результатами анкетування 82% підлітків зазначили, що культурні традиції та соціальні установки у їхніх сім'ях або громадах суттєво впливають на їхні уявлення про бажану професію.

Одним із основних культурних чинників, який впливає на професійний вибір підлітків, є традиційні уявлення про певні професії у суспільстві. У багатьох культурах існують усталені уявлення, які професії є більш престижними, які забезпечують вищий соціальний статус, а які – навпаки, вважаються менш значущими. У деяких випадках ці уявлення можуть значно обмежувати вибір молоді [39, с. 76]. Так, 47% опитаних підлітків зазначили, що їхні уявлення про "престижні" професії значною мірою формуються впливом культурних норм та сімейних традицій. Цікаво, що цей вплив часто зберігається незалежно від реальних інтересів та здібностей підлітків. Наприклад, у родинах з давніми традиціями у сфері медицини або юриспруденції діти часто відчують тиск вибору саме цих професій, навіть якщо їхні інтереси лежать у інших сферах.

Соціальні норми також формують очікування щодо професійного вибору залежно від статі. Гендерні стереотипи виявляються особливо сильними у цьому контексті. За даними дослідження, 65% дівчат і 52% хлопців відчують, що їхній вибір професії визначається соціальними очікуваннями щодо "традиційно жіночих" або "традиційно чоловічих" професій. Ці гендерні стереотипи вкорінені у багатьох культурах і впливають на те, як молодь

сприймає свої можливості у професійній сфері. Наприклад, дівчата частіше орієнтуються на гуманітарні або соціальні професії, тоді як хлопці більш схильні до вибору технічних спеціальностей [42, с. 54]. Це свідчить про необхідність активного руйнування цих стереотипів у профорієнтаційній роботі, щоб підлітки могли обирати професії, які відповідають їхнім інтересам і здібностям, а не лише соціальним очікуванням.

Іншим важливим соціальним чинником, який впливає на вибір професії, є соціальний статус родини. Дослідження показують, що діти з родин із високим соціально-економічним статусом частіше обирають професії, які забезпечують високий дохід і престиж у суспільстві. Так, 73% підлітків із родин із високим рівнем доходу відзначили, що вибір професії у їхньому середовищі часто залежить від соціальних очікувань, пов'язаних із досягненням фінансової стабільності та статусу. Водночас підлітки з родин із середнім або низьким рівнем доходу частіше орієнтуються на професії, які забезпечують швидкий вихід на ринок праці та не потребують тривалого навчання. Для таких підлітків важливим є не лише соціальний статус професії, а й можливість швидко почати заробляти.

Сімейні традиції також відіграють важливу роль у формуванні професійних орієнтацій. У багатьох родинах існує практика передачі професійних знань і навичок від покоління до покоління, що сприяє формуванню у підлітків певних уявлень про бажані професії. 58% опитаних зазначили, що у їхніх родинах є традиція передачі професії, і цей фактор значно вплинув на їхній вибір [33]. Це може бути як позитивним, так і негативним чинником. З одного боку, сімейні традиції можуть сприяти професійній ідентифікації підлітка, з іншого боку – вони можуть обмежувати його можливості вибору і змушувати йти по шляху, який йому не відповідає.

Культурні цінності також впливають на те, як молодь сприймає працю та кар'єрний розвиток. У деяких культурах робота розглядається не лише як спосіб заробітку, а й як спосіб реалізації свого потенціалу і внеску в суспільство. У таких умовах підлітки частіше орієнтуються на професії, які

дають можливість реалізувати свої творчі здібності або робити значущий внесок у суспільне життя [32]. За результатами анкетування, 33% підлітків відзначили, що при виборі професії для них важливо не лише матеріальне забезпечення, але й можливість самореалізації та суспільно корисної діяльності. Це вказує, що культурні цінності щодо роботи можуть суттєво змінювати уявлення підлітків, якою має бути їхня майбутня професійна діяльність.

Соціальний вплив однолітків також відіграє важливу роль у процесі вибору професії. Підлітки часто орієнтуються на думки та погляди своїх друзів і однокласників, особливо коли йдеться про вибір закладу освіти або кар'єрного шляху [8]. 39% підлітків зазначили, що їхній вибір професії був впливом однолітків, і цей чинник став вирішальним у їхньому рішенні. Соціальні групи та колективи, до яких належить підліток, можуть формувати його уявлення про бажані професії і впливати на його впевненість у виборі того чи іншого кар'єрного шляху.

Вплив мас-медіа також є суттєвим культурним фактором у процесі професійної орієнтації. Сучасні підлітки мають доступ до величезного обсягу інформації про різні професії через соціальні мережі, телевізійні програми, фільми та інші медіа-ресурси. Це значно розширює їхні уявлення про можливості кар'єрного розвитку, але водночас може створювати ілюзії щодо певних професій [8]. 22% підлітків зазначили, що їхні уявлення про професії значною мірою формуються під впливом медіа, і цей фактор часто стає визначальним при виборі професії. Це свідчить про важливість надання підліткам достовірної та реалістичної інформації про різні професійні напрями, щоб уникнути необґрунтованих очікувань та розчарувань.

Висновки до другого розділу

Важливим аспектом успішної профорієнтаційної діяльності є усвідомленість підлітків щодо власних інтересів, здібностей та схильностей. Під час проведеного дослідження виявлено, що більшість учасників мають

загальні уявлення про свої професійні прагнення, але значний відсоток школярів все ще не визначився з майбутньою професією. Це свідчить про недостатню інформованість підлітків стосовно можливостей, які відкриває сучасний ринок праці, а також про потребу в системній профорієнтаційній роботі, що дозволить їм більш свідомо обирати свій професійний шлях.

У ході аналізу результатів було встановлено, що найбільш ефективними методами профорієнтаційної роботи є ті, що базуються на інтерактивних підходах. Підлітки позитивно реагують на практичні заняття, тренінги, а також на можливість отримати реальний досвід через стажування або майстер-класи. Професійні консультації з фахівцями, які безпосередньо працюють у тій чи іншій сфері, значно підвищують мотивацію учнів до активного пошуку інформації про професії. Це також підтверджує важливість раннього початку профорієнтаційної роботи, адже у молодшому віці підлітки ще мають можливість змінити свої інтереси та напрямки розвитку без значних втрат часу.

Важливо зазначити, що ефективність профорієнтаційної роботи в школі також залежить від рівня підтримки, яку підлітки отримують від свого соціального оточення. Під час дослідження було помічено, що ті підлітки, які отримують активну підтримку від батьків і вчителів, демонструють більшу впевненість у своїх професійних прагненнях. Навпаки, школярі, що не мають такого супроводу, часто відчують невпевненість у собі та схильні до вибору професій, які не відповідають їх інтересам та здібностям. Отже, включення батьків у процес профорієнтаційної роботи є необхідною умовою для забезпечення ефективності цього процесу.

Дослідження також виявило певні труднощі, з якими стикаються сучасні підлітки під час вибору майбутньої професії. Зокрема, багато з них мають обмежені знання про сучасний ринок праці, а також про вимоги до різних професій. Це може призвести до невідповідності між їх очікуваннями і реальністю, що збільшує ризик розчарування в обраній професії. Тому важливим є не тільки надання інформації про конкретні професії, але й

розвиток в учнів здатності адаптуватися до змінних умов ринку праці, а також навичок самоаналізу і самостійного прийняття рішень.

Окрему увагу варто приділити ролі шкільної адміністрації та психологічних служб у процесі профорієнтації. Підлітки, які мають доступ до професійної допомоги у школі, значно краще орієнтуються в питанні вибору майбутньої професії. На жаль, не всі школи мають у своєму штаті фахівців, які б могли допомогти підліткам у профорієнтації, що значно обмежує можливості учнів. Тому, для підвищення ефективності цього процесу, необхідно посилювати співпрацю між школами та спеціалізованими установами або організаціями, що займаються професійною орієнтацією молоді.

РОЗДІЛ 3.

АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ЗІ СТАРШОКЛАСНИКАМИ

3.1. Проблеми у профорієнтаційній роботі зі старшокласниками з різних соціальних груп

Обмежений доступ до інформації є однією з найбільш значущих проблем у профорієнтаційній роботі з підлітками, особливо для дітей з малозабезпечених сімей. Ці підлітки стикаються з труднощами, які пов'язані не тільки з матеріальними труднощами, але й з відсутністю доступу до важливої інформації про майбутні професійні можливості. В умовах обмежених фінансових ресурсів, вони можуть не мати можливості отримати адекватну підтримку у формуванні своїх професійних інтересів та цілей. Однією з основних причин цього є те, що сім'ї з низьким рівнем доходу не можуть дозволити собі платити за додаткові тренінги, курси чи консультації. Часто такі родини мають пріоритети, пов'язані із забезпеченням базових потреб, що залишає мало або взагалі не залишає місця для інвестування в освіту та кар'єрний розвиток дітей. Це створює бар'єри для підлітків, які можуть обмежити їхні можливості дізнатися про різноманітність професійних шляхів, навчальні заклади або можливості для розвитку кар'єри [27, с. 71].

Брак доступу до профорієнтаційних заходів ускладнює для дітей з малозабезпечених сімей процес вибору майбутньої професії. У цих сім'ях часто бракує ресурсів для того, щоб організувати відвідування професійних виставок, ярмарків кар'єри або інших заходів, де підлітки могли б ознайомитися з різними професіями та навчальними програмами. Відсутність можливостей для особистого знайомства з професіоналами та відвідування спеціалізованих закладів освіти робить цей процес менш інформативним і більш абстрактним для дітей [8].

Інформаційні ресурси, які могли б допомогти підліткам у виборі професії, часто є недоступними або недостатньо представленими в умовах

обмеженого бюджету. Школи, що фінансуються з державного бюджету, можуть мати обмежений доступ до сучасних інформаційних платформ або інструментів, які дозволяють надавати актуальну та детальну інформацію про різні професійні напрями. Це також може стосуватися доступу до онлайн-ресурсів, платформ для дистанційного навчання або консультаційних послуг [6, с. 187].

Соціально-економічні умови, в яких живуть діти з малозабезпечених сімей, впливають на їхню можливість отримувати необхідні знання про можливості професійного розвитку. Нерідко в таких сім'ях відсутні й елементарні ресурси для підтримки самостійного навчання, такі як книги, інтернет-зв'язок або комп'ютер. Це може призвести до того, що ці діти отримують менше інформації, ніж їхні однолітки з більш забезпечених сімей, що в свою чергу позначається на їхніх подальших професійних виборах і успіху [31].

Можливість отримання консультацій з питань кар'єри та професійного орієнтування може бути обмеженою через недостатню кількість фахівців у школах або через їхню неготовність працювати з дітьми з різних соціальних груп. Профорієнтаційні консультанти, які мають досвід роботи з дітьми з різних соціально-економічних груп, можуть стати важливим ресурсом, однак не всі школи мають можливість забезпечити таких фахівців через фінансові обмеження.

Проблема обмеженого доступу до інформації про професії може також бути пов'язана з недостатньо розвинутою системою підтримки на рівні громади або місцевого самоврядування. У районах з низьким рівнем доходу може бракувати програм або ініціатив, спрямованих на профорієнтацію для підлітків. Це підкреслює необхідність створення ефективних місцевих програм, які могли б підтримувати підлітків у їхньому професійному розвитку [2, с. 10].

З метою покращення ситуації, важливо забезпечити більш доступний доступ до профорієнтаційних ресурсів і консультацій. Це може включати

розробку та реалізацію державних програм, що надають фінансову підтримку для дітей з малозабезпечених сімей, організацію безкоштовних тренінгів та курсів, а також створення онлайн-ресурсів, які б забезпечили доступ до інформації про професії без фінансових витрат [29, с. 43].

Нерівність у рівні підтримки з боку родини є однією з найгостріших проблем у процесі профорієнтаційної роботи з підлітками, особливо для тих, хто виховується в неблагополучних сім'ях або сім'ях, де батьки не мають вищої освіти [27, с. 71]. У таких родинах батьки часто не володіють необхідними знаннями про ринок праці або про можливості професійного розвитку своїх дітей. Це призводить до того, що підлітки залишаються без належної підтримки у критичний період, коли відбувається формування їхньої професійної ідентичності та прийняття важливих рішень стосовно майбутнього.

Батьки, які не мають вищої освіти, можуть відчувати невпевненість щодо того, як правильно допомогти своїм дітям у виборі професії. Їхній власний досвід може бути обмеженим, і вони можуть не розуміти важливості певних кроків, таких як консультації з профорієнтаційними фахівцями, відвідування профорієнтаційних заходів або використання освітніх ресурсів. Відсутність цієї підтримки з боку родини стає серйозним бар'єром для підлітків, які можуть залишитися без інформації та мотивації, що, своєю чергою, негативно впливає на їхню здатність робити обґрунтований вибір щодо своєї майбутньої кар'єри [21, с. 34].

Важливим аспектом є також те, що в неблагополучних сім'ях або сім'ях з низьким рівнем освіти батьки можуть мати обмежені можливості для фінансової підтримки своїх дітей у процесі навчання та професійного розвитку. Вони не завжди здатні інвестувати в додаткові курси, тренінги або поїздки на професійні виставки, що могли б допомогти підліткам краще зрозуміти свої інтереси і можливості. Це суттєво знижує шанси підлітків отримати необхідний досвід і знання, що впливають на їхній професійний вибір [29, с. 87].

Додатково, у багатьох неблагополучних сім'ях існує низький рівень очікувань від дітей щодо їхнього освітнього та професійного майбутнього. Батьки можуть не стимулювати дітей до отримання вищої освіти або до вибору престижної професії, оскільки самі не мали такого досвіду або бачать цей шлях як недосяжний. Це може призводити до того, що підлітки самі знижують свої очікування від життя і обирають менш амбітні цілі, що обмежує їхні можливості для професійного зростання та розвитку [26, с. 76].

Іншою проблемою є відсутність мотивації у самих підлітків, що часто є наслідком несприятливого сімейного середовища. Якщо батьки не виявляють зацікавленості у професійному розвитку своїх дітей, це може спричинити відсутність мотивації у підлітків до активного пошуку можливостей і отримання додаткових знань та навичок. Підлітки з таких сімей можуть відчувати, що їхні зусилля не матимуть сенсу, і тому не виявляти бажання вкладати час і зусилля у власний розвиток [32, с. 6].

У деяких випадках батьки можуть навіть чинити тиск на своїх дітей, змушуючи їх обирати професії, які не відповідають їхнім інтересам або здібностям. Це може бути результатом власних нереалізованих амбіцій батьків або їхнього страху перед нестабільністю ринку праці. Такий тиск негативно впливає на процес профорієнтації, оскільки підлітки можуть обирати професію не за власним бажанням, а під впливом батьківських очікувань, що у подальшому може призвести до відсутності задоволення від обраної професії [37, с. 73].

Крім того, важливим чинником є те, що в неблагополучних сім'ях часто бракує позитивних прикладів успішної професійної реалізації. Підлітки, які виростають у таких умовах, можуть не мати перед собою зразків для наслідування, що б мотивували їх до досягнення високих результатів у професійній сфері [37, с. 73]. Це може посилювати почуття безперспективності і знижувати мотивацію до навчання та професійного розвитку.

Нарешті, варто зазначити, що в умовах низького рівня підтримки з боку родини особливо важливу роль відіграє школа та профорієнтаційні

консультанти. Вони можуть компенсувати відсутність належної підтримки з боку батьків і надати підліткам необхідну інформацію та ресурси для вибору професії. Однак, якщо школа також не має достатньо ресурсів для організації ефективної профорієнтаційної роботи, це може призвести до того, що підлітки залишаться без належної допомоги у вирішальний момент свого життя.

Підлітки, які виростили в умовах міграції або мають статус внутрішньо переміщених осіб, стикаються з численними психологічними труднощами, які суттєво впливають на їхнє життя. Переміщення до нового середовища, втрата звичних умов проживання, розрив із соціальними зв'язками та необхідність адаптації до нових культурних, освітніх і соціальних норм стають джерелом стресу для цих підлітків. Такі зміни часто призводять до емоційного перевантаження, зниження впевненості у собі та втрати почуття стабільності. У результаті підлітки з мігрантських сімей можуть відчувати труднощі з адаптацією до нових умов життя, що впливає на їхню здатність брати участь у профорієнтаційних програмах і робити обґрунтований вибір професії [34].

Одним із найбільш поширених наслідків для підлітків із сімей мігрантів або переселенців є виникнення почуття відчуженості. Нові соціальні умови, часто ворожа чи неприхильна реакція з боку однолітків, призводять до того, що підлітки почуваються ізольованими та втрачають впевненість у собі. Це почуття відчуження поглиблює емоційні проблеми, які виникають через розрив із попереднім середовищем [34]. Як наслідок, багато хто з них замикається в собі, що суттєво ускладнює процес їхньої адаптації до нових соціальних реалій. У таких умовах підлітки часто не в змозі повною мірою скористатися можливостями профорієнтаційної роботи, оскільки їхня емоційна і психологічна нестабільність не дозволяє їм чітко бачити свої професійні перспективи [34].

Постійне відчуття стресу і тривоги також є невід'ємною частиною життя підлітків, які виростили у сім'ях мігрантів або переселенців. Адаптація до нових умов проживання, незнайомої мови, відмінної культури та інших обставин викликає у них високий рівень тривоги. Стресові ситуації, пов'язані з

переїздами, впливають на психічний стан підлітків, а їхній емоційний ресурс швидко виснажується. Це відображається на їхній здатності брати активну участь у профорієнтаційних заходах, оскільки основна частина їхніх зусиль спрямована на вирішення власних психологічних проблем, а не на розвиток професійних інтересів чи вибір майбутньої кар'єри [40, с. 22].

Крім того, підлітки, які зазнали міграції або стали переселенцями, часто мають знижену мотивацію до навчання і професійного розвитку. Вони можуть відчувати себе позбавленими можливостей або вважати, що їхні зусилля не матимуть значення у новому середовищі. Втрата довіри до власних можливостей стає основною перешкодою на шляху до професійного зростання. Навіть якщо профорієнтаційні програми доступні для них, підлітки з низькою мотивацією не можуть повною мірою скористатися цими можливостями, оскільки не бачать для себе перспектив у професійному житті.

3.2. Перспективи вдосконалення профорієнтаційної роботи в сучасних умовах

Впровадження цифрових технологій та онлайн-платформ в профорієнтаційній роботі з підлітками є важливою перспективою для покращення ефективності цього процесу в сучасних умовах. У наш час, коли підлітки активно користуються інтернетом та соціальними мережами, ці новітні технології відкривають нові можливості для створення та використання онлайн-ресурсів, які можуть суттєво вплинути на їхній вибір кар'єрного шляху. Цифрові технології надають можливість доступу до величезної кількості інформації про різноманітні професії, заклади освіти, можливості стажування та кар'єрні поради у форматі, зручному для молоді [23, с. 10].

Сучасні онлайн-платформи можуть служити своєрідними інформаційними хабами, що забезпечують підлітків актуальною інформацією про різні професії. За допомогою інтерфейсів, спеціально розроблених для молоді, можна створювати інтерактивні профілі професій, де буде подано не

лише опис завдань і вимог до спеціалістів, але й відеоматеріали, інтерв'ю з професіоналами, відгуки та рекомендації. Такий формат інформації робить процес ознайомлення з різними кар'єрними шляхами більш захоплюючим і зрозумілим для молоді, що, у свою чергу, підвищує рівень зацікавленості та мотивації до вибору певної професії [39, с. 13].

Онлайн-платформи також можуть включати можливості для віртуальних екскурсій та стажувань. Завдяки сучасним технологіям віртуальної реальності та доповненої реальності, підлітки можуть «відвідати» різні робочі середовища, не залишаючи свого дому [36, с. 15]. Це дозволяє їм отримати уявлення про робочі процеси, а також про атмосферу в компаніях та організаціях, що може бути дуже корисно при виборі професії. Такі інноваційні підходи роблять профорієнтацію більш реалістичною і доступною для молоді, що живе в різних куточках країни.

З іншого боку, онлайн-платформи можуть включати інтерактивні елементи, такі як тестування та самоперевірка, які допомагають підліткам оцінити свої інтереси та здібності в контексті різних професій. Інструменти для визначення кар'єрних орієнтацій, базуючись на психологічних тестах та опитуваннях, можуть допомогти їм краще зрозуміти, які професії найкраще відповідають їхнім інтересам та навичкам [37, с. 73]. Ці інструменти можуть бути інтегровані з платформами, що забезпечують доступ до інформації про навчальні заклади і програми, що відповідають їхнім кар'єрним інтересам.

Один з важливих аспектів успішного впровадження цифрових технологій у профорієнтацію – це забезпечення інтеграції між різними платформами та сервісами. Сучасні платформи повинні взаємодіяти з освітніми установами, центрами зайнятості та іншими організаціями, що займаються профорієнтацією. Це дозволяє підліткам не тільки отримувати інформацію, а й безпосередньо звертатися до відповідних фахівців, реєструватися на стажування та проходити онлайн-курси, що допомагають їм краще підготуватися до обраної професії [38, с. 73].

Не менш важливою є роль соціальних мереж у сучасному процесі профорієнтації. Використання соціальних мереж для розповсюдження профорієнтаційної інформації дозволяє досягти широкої аудиторії підлітків. Вони активно використовують соціальні мережі для комунікації, обміну інформацією та отримання новин, тому платформи, що пропонують профорієнтаційні послуги, можуть активно просуватися через ці канали. Це дозволяє забезпечити більшу доступність інформації та збільшити її охоплення серед молоді [38, с. 48].

Важливим аспектом є також забезпечення приватності та безпеки користувачів на онлайн-платформах. Усі профорієнтаційні ресурси повинні бути спроектовані з урахуванням стандартів конфіденційності та захисту особистих даних. Забезпечення безпеки особистої інформації підлітків є критично важливим, оскільки зберігання та обробка таких даних повинні відповідати відповідним нормативним актам і забезпечувати їх захист від несанкціонованого доступу [43, с. 74].

Не менш важливим є питання доступності онлайн-платформ для різних категорій підлітків, включаючи тих, хто має обмежений доступ до технологій або живе в сільських районах. Для цього необхідно враховувати можливість створення мобільних версій платформ та забезпечення доступу до них через різні пристрої. Інтерфейси повинні бути простими у використанні, що дозволяє забезпечити рівний доступ до профорієнтаційних ресурсів незалежно від рівня технологічної підготовки користувачів [42, с. 34].

Впровадження цифрових технологій у профорієнтаційний процес також сприяє розвитку нових форм співпраці між школами, вищими навчальними закладами та роботодавцями. Онлайн-платформи можуть стати містком між навчанням та професійною практикою, що дозволяє забезпечити кращу підготовку підлітків до майбутньої кар'єри. Такі платформи можуть включати інформацію про можливості стажування та практики, що забезпечують реальний досвід роботи в різних сферах [37, с. 74].

Таблиця 3.1 ілюструє різні аспекти індивідуального підходу в профорієнтаційній роботі, враховуючи інтереси, здібності, соціальний та емоційний стан підлітків. Вона також відображає перспективи впровадження методик для проведення глибокої психологічної діагностики, що дозволяє точніше визначити потенціал та можливості професійного розвитку молоді.

Таблиця 3.1

**Індивідуальний підхід у профорієнтаційній роботі з підлітками
старшого шкільного віку**

Аспект	Опис	Методики для вдосконалення	Перспективи
Інтереси	Визначення особистих захоплень та інтересів, які можуть вплинути на вибір професії.	Проведення інтерес-орієнтованих тестів, аналіз участі в позакласних заходах.	Розробка індивідуальних профорієнтаційних планів на основі інтересів.
Здібності та навички	Оцінка природних здібностей та навичок, які можуть вплинути на професійну орієнтацію.	Використання тестів на визначення здібностей, аналіз успіхів у навчанні та поза навчанням.	Розробка рекомендацій для розвитку здібностей у відповідних напрямках.
Соціальний стан	Аналіз соціального оточення підлітка, яке може впливати на його професійний вибір.	Оцінка соціальних факторів, таких як підтримка з боку родини, друзів, шкільного середовища.	Врахування соціальних факторів при розробці профорієнтаційних стратегій.
Емоційний стан	Оцінка емоційного фону підлітка, який може впливати на його мотивацію та вибір професії.	Проведення психологічних тестів на визначення емоційного стану, консультації з психологом.	Інтеграція емоційної підтримки у профорієнтаційний процес.
Психологічна діагностика	Глибока психологічна діагностика для визначення	Використання комплексних психологічних тестів, особистих	Розробка індивідуальних планів розвитку на основі детальної

	потенціалу та можливостей професійного розвитку.	інтерв'ю, професійних консультувань.	діагностики.
Методики та інструменти	Вибір відповідних методик для проведення профорієнтаційної роботи з підлітками.	Впровадження новітніх психологічних інструментів, інтерактивних платформ для оцінки.	Оновлення та адаптація методик відповідно до сучасних стандартів.
Індивідуальні профорієнтаційні плани	Розробка персоналізованих планів для кожного підлітка на основі отриманих даних.	Аналіз результатів діагностики, розробка рекомендацій та планів розвитку.	Персоналізація підходів до профорієнтації, підвищення ефективності рекомендацій.
Залучення батьків та наставників	Включення родини та наставників у процес профорієнтації для більш комплексного підходу.	Консультації для батьків, проведення спільних сесій з підлітком та його родиною.	Підвищення ефективності профорієнтаційної роботи завдяки підтримці з боку родини.
Оцінка ефективності методик	Аналіз результатів впроваджених методик та їх впливу на професійний вибір підлітків.	Моніторинг результатів профорієнтаційних заходів, регулярне оновлення методик.	Поліпшення методик на основі зворотного зв'язку та результатів.
Технологічні інновації	Використання нових технологій для проведення профорієнтаційної роботи.	Впровадження онлайн-платформ, мобільних додатків для профорієнтації.	Розширення доступу до профорієнтаційних ресурсів через технології.

Джерело: укладено за допомогою [47, с. 219].

3.3. Рекомендації щодо покращення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками

Профорієнтаційна робота з підлітками старшого шкільного віку в школі є важливою складовою підготовки молоді до майбутнього професійного

життя. У сучасних умовах ринку праці підлітки часто стикаються з труднощами у виборі майбутньої професії через відсутність достатньої інформації або підтримки з боку школи та батьків. Тому удосконалення профорієнтаційної роботи є ключовим завданням для освітніх закладів і фахівців, які займаються цим питанням. Необхідно не тільки надавати учням інформацію про професії, але й розвивати у них важливі компетенції для прийняття самостійних рішень, критичне мислення, навички самоаналізу, а також стимулювати їх інтерес до саморозвитку [48].

Одним із головних аспектів, що потребує вдосконалення, є залучення більшої кількості фахівців різних галузей до процесу профорієнтаційної роботи. Важливо, щоб підлітки мали можливість поспілкуватися не тільки з учителями, але й з представниками різних професій, що дозволить їм отримати реальні уявлення про різні професійні шляхи. Презентації, майстер-класи, тренінги від професіоналів можуть стати потужним інструментом для формування більш об'єктивного розуміння підлітками можливостей ринку праці. Крім того, такі заходи дозволять підліткам краще зрозуміти вимоги та перспективи кожної професії [40, с. 142].

Ще одним важливим кроком для покращення профорієнтаційної роботи є використання сучасних технологій, таких як онлайн-платформи, мобільні додатки та соціальні мережі. В епоху цифрових технологій підлітки мають можливість отримувати доступ до великого обсягу інформації, і це треба використовувати на користь. Наприклад, школи можуть створювати власні профорієнтаційні вебсайти або використовувати існуючі онлайн-платформи для надання учням актуальної інформації про професії, ринок праці, а також можливості навчання та працевлаштування [49]. Важливим є те, що така інформація має бути легко доступною та інтерактивною, щоб зацікавити підлітків і мотивувати їх до самостійного дослідження майбутніх професій.

Крім того, необхідно більше уваги приділяти індивідуальним консультаціям для підлітків. Групові заняття, безумовно, корисні, але кожен підліток має свої індивідуальні особливості, інтереси та здібності, які треба

враховувати при виборі майбутньої професії. Тому важливо впроваджувати регулярні індивідуальні зустрічі з психологами або фахівцями з профорієнтації, які допоможуть кожному учневі глибше зрозуміти свої сильні та слабкі сторони, визначити свої професійні інтереси та скласти індивідуальний план професійного розвитку [49]. Такий підхід дозволить підліткам не тільки краще підготуватися до вибору професії, але й розвинути впевненість у своїх силах.

Ще одним важливим напрямком вдосконалення профорієнтаційної роботи є залучення батьків до цього процесу. Часто батьки мають значний вплив на вибір професії своїх дітей, проте не завжди цей вплив є позитивним. Деякі батьки можуть нав'язувати своїм дітям певні професії або ставити надмірні вимоги, що призводить до конфліктів і стресу у підлітків [49]. Тому важливо організовувати спеціальні семінари або тренінги для батьків, де вони зможуть отримати корисні рекомендації щодо підтримки своїх дітей у процесі вибору професії, а також дізнатися більше про сучасні тенденції на ринку праці.

Щоб профорієнтаційна робота була більш ефективною, необхідно також розширити спектр додаткових позакласних заходів, спрямованих на розвиток професійних навичок у підлітків. Наприклад, можна організовувати професійні клуби, де учні матимуть можливість спробувати себе у різних галузях. Такі клуби можуть бути присвячені програмуванню, робототехніці, кулінарії, журналістиці або будь-яким іншим напрямкам, що цікавлять підлітків. Це дозволить учням на практиці ознайомитися з різними професіями і зрозуміти, що саме їм подобається найбільше [39, с. 143].

Також варто звернути увагу на розвиток у підлітків м'яких навичок, таких як комунікація, робота в команді, лідерство, адаптивність, емоційний інтелект та стресостійкість [41]. Ці навички є дуже важливими для успішної кар'єри у будь-якій галузі, тому вони повинні бути інтегровані у процес профорієнтаційної роботи. Освітні заклади можуть організовувати тренінги та

семінари, спрямовані на розвиток м'яких навичок, що дозволить підліткам краще підготуватися до реалій сучасного робочого середовища [48].

Не менш важливим є розвиток системи зворотного зв'язку між учнями, вчителями та фахівцями з профорієнтації. Учні мають мати можливість висловлювати свої думки та побажання щодо профорієнтаційної роботи, а також отримувати зворотний зв'язок про свої досягнення та потенціал. Це можна реалізувати через проведення регулярних опитувань, фокус-груп або інтерв'ю, що дозволить школам краще розуміти потреби підлітків і коригувати свої програми відповідно до їх інтересів.

Висновки до третього розділу

По-перше, варто підкреслити, що профорієнтаційна робота з учнями старшого шкільного віку в школі є надзвичайно важливою частиною їхнього особистісного розвитку. У цьому віці відбуваються активні пошуки власної ідентичності, формування ціннісних орієнтацій, і визначення майбутньої професійної діяльності стає важливим етапом становлення особистості. Тому ефективна профорієнтаційна робота може значно вплинути на мотивацію підлітка, його успішність у навчанні та загальну задоволеність життям.

По-друге, підлітковий вік є критичним періодом для вибору професії, і від того, наскільки вдало організована профорієнтаційна робота, залежить не лише професійне майбутнє підлітка, а й його соціальна адаптація. Аналізуючи існуючі методи та підходи до профорієнтаційної роботи, можна стверджувати, що найбільш ефективними є ті, які враховують індивідуальні особливості підлітків, їхні потреби, інтереси та нахили. Важливо, щоб профорієнтаційна робота не зводилася лише до інформування про професії, а охоплювала також психологічну підтримку, консультування, розвиток навичок самооцінки та саморефлексії.

Однак, існує низка проблем, які перешкоджають успішній реалізації профорієнтаційної роботи в школі. По-перше, недостатня увага приділяється питанням індивідуалізації підходу до старшокласників. Часто профорієнтація

носить шаблонний характер, не враховуються особистісні особливості, рівень розвитку когнітивних та емоційних здібностей підлітка. Це призводить до того, що підлітки не завжди отримують ту допомогу, яка справді їм потрібна. По-друге, існує проблема недостатньої підготовки педагогів та психологів до проведення профорієнтаційної роботи. Часто професійна орієнтація розглядається як додатковий обов'язок, що виконується поверхнево, без належного аналізу потреб учнів та без врахування сучасних вимог ринку праці.

Перспективи удосконалення профорієнтаційної роботи з підлітками полягають у необхідності розробки індивідуальних програм профорієнтації, які б ґрунтувалися на психологічних особливостях кожного учня. Такий підхід дозволить не тільки більш точно визначати професійні нахили підлітків, але й сприяти розвитку навичок саморефлексії та критичного мислення, що є важливими для будь-якої професійної діяльності. Важливо також залучати до профорієнтаційної роботи не тільки педагогів, а й професійних психологів, які б допомагали підліткам долати сумніви щодо вибору професії, а також сприяли розвитку їхньої мотивації до навчання та особистісного росту.

Ще однією важливою перспективою є впровадження сучасних технологій у профорієнтаційну роботу. Використання мультимедійних засобів, інтерактивних тестів та симуляцій професійної діяльності дозволяє зробити процес вибору професії більш цікавим та наближеним до реальних умов. Крім того, це сприяє активнішій участі підлітків у профорієнтаційному процесі, що робить його більш ефективним. У цьому контексті важливо також розвивати тісну співпрацю з підприємствами та професіоналами, які можуть надати підліткам реальні знання про ті чи інші професії.

Не менш важливим є питання залучення батьків до процесу профорієнтації. Дослідження показують, що саме батьки відіграють ключову роль у формуванні професійних намірів підлітків. Тому профорієнтаційна робота повинна включати також консультування батьків, щоб вони могли надавати своїм дітям підтримку у виборі майбутньої професії, враховуючи їхні індивідуальні особливості та потреби.

ВИСНОВКИ

Виконання дослідження уможливило формулювання таких висновків:

1. Окреслено теоретичні основи здійснення профорієнтаційної роботи.

Розглянуто основні аспекти профорієнтаційної роботи зі старшокласниками, що включають її сутність, завдання, методи та умови ефективності. Аналізуючи профорієнтацію як складний і багатогранний процес, вдалося визначити, що її успішність залежить від належної організації, кваліфікації фахівців та врахування індивідуальних особливостей учнів. Профорієнтаційна робота є важливою складовою частиною освітнього процесу, яка сприяє не тільки визначенню професійних уподобань учнів, але й формуванню їхніх професійних орієнтирів, що впливає на майбутню кар'єру.

Методи профорієнтаційної роботи у різних професійних сферах були охарактеризовані як різноманітні за формами і підходами. Вони включають індивідуальні консультації, групові заняття, використання психодіагностичних методик, а також інтеграцію сучасних технологій та співпрацю з роботодавцями.

Аналіз умов та чинників, що впливають на ефективність профорієнтаційної роботи, показав необхідність комплексного підходу, який враховує не тільки індивідуальні потреби учнів, а й загальні соціально-економічні умови. Важливим є забезпечення учнів доступом до інформації про професії, можливості практичного навчання та стажувань, а також підтримка з боку освітніх закладів і батьків.

2. У ході емпіричного дослідження професійної орієнтації старшокласників виявилася неоднозначна картина. З одного боку, більшість опитаних мають загальне уявлення про бажану професію. З іншого боку, значна частина молоді все ще перебуває у стані пошуку, не маючи чіткої мети. Така ситуація свідчить про необхідність подальшого вдосконалення систем профорієнтації. Аналіз результатів дослідження дозволив визначити ключові аспекти, які впливають на ефективність профорієнтаційних заходів. Зокрема,

було встановлено, що сучасні підлітки потребують не лише теоретичної інформації про професії, а й практичного досвіду. Інтерактивні методи, такі як тренінги, майстер-класи та стажування, виявилися найбільш затребуваними та ефективними. Вони дозволяють учням не лише отримати знання про різні професії, але й спробувати себе в різних ролях, розвинути необхідні компетенції та сформувати більш реалістичні очікування щодо майбутньої професійної діяльності. Також у ході дослідження виявлено, що важливу роль у профорієнтації відіграють також консультації з фахівцями різних галузей. Безпосереднє спілкування з людьми, які досягли успіху у своїй професії, мотивує підлітків до саморозвитку та активного пошуку інформації. Крім того, такі консультації допомагають учням зрозуміти, які особистісні якості та навички необхідні для успішної роботи в тій чи іншій сфері.

Методика дослідження професійної орієнтації, розроблена в рамках дослідження, забезпечила надійну основу для оцінки професійних уподобань і вибору професії старшокласниками.

Завдяки виявленим факторам, що впливають на професійний вибір старшокласників у різних умовах, було визначено ключові моменти, на які необхідно звертати увагу при організації профорієнтаційної роботи. Зокрема, важливим є врахування соціальних, економічних та культурних аспектів, що можуть впливати на професійні уподобання учнів.

3. Аналіз проблем профорієнтаційної роботи зі старшокласниками з різних соціальних груп дозволив виявити суттєві труднощі, зокрема у тих учнів, які мають обмежені можливості доступу до інформації або знаходяться в складних соціальних умовах. Для них необхідні індивідуальні підходи, що враховують специфіку їхнього становища.

Перспективи удосконалення профорієнтаційної роботи в сучасних умовах полягають у розширенні доступу до професійної інформації, розвитку партнерства з підприємствами, а також у впровадженні інноваційних методів, зокрема з використанням ІТ-технологій та дистанційних форм навчання.

4. На основі отриманих результатів були розроблені рекомендації для покращення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками з урахуванням сучасних тенденцій та викликів, які включають інтеграцію сучасних підходів до профорієнтаційної діяльності, підвищення кваліфікації фахівців, а також створення більш ефективних механізмів взаємодії між школами, родинами та роботодавцями. Ці рекомендації можуть бути корисними для удосконалення профорієнтаційних програм в освітніх установах та підтримки учнів у виборі професії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баклицький І. О. Психологія праці: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. 655 с.
2. Балл Г. О. Психолого-педагогічні засади професійної орієнтації школярів. У: Т. Гончаренко (упоряд.). Професійна діагностика. Київ: Ред. загальнопед. газета, 2019. С. 4–19.
3. Баріхашвілі І. І. Психологічні основи профорієнтації та професійного самовизначення: навчальний посібник. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2019. 208 с.
4. Барчі Б. В. Проблеми професійного самовизначення старшокласників. *Наука майбутнього*: збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених. Мукачево: РВВ МДУ, 2021. Випуск 1(7). С. 3–7.
5. Барчі Б. В. Профорієнтаційна робота у школі із учнями старших класів. *Наука майбутнього*. 2021. Вип. 2(8). С. 18–22.
6. Синявський В. В., Сергєєнкова О. П. Психологічний словник. Київ: Наук. світ, 2019. С. 187–188.
7. Вискребенцева М. В. Професійна підготовка молоді в країнах далекого зарубіжжя: Німеччина, США, Японія, Велика Британія. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2023. Вип. 30 (83), С. 109–116.
8. Глушко Н., Супрун Д., Супрун М. Соціально-педагогічна робота із дезадаптованими старшими підлітками (зарубіжний досвід) *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2021. Т. 1, № 16. С. 76–92. URL: <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i16.142> (Дата звернення: 11.09.2024).
9. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. 2011, 552 с.
10. Гончарова Н. О. Основи професійної орієнтації: навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2020. 168 с.

11. Дороніна Т. О. Профорієнтаційна робота вчителя: гендерний аспект. Чернігівський національний університет, 2014. URL: <https://doi.org/10.31812/0564/2132> (дата звернення: 27.11.2024).
12. Досенко А. К. Профорієнтаційна робота як важливий аспект підготовки майбутніх медійників. Соціальні комунікації: теорія і практика сучасної науки. 2022. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-275-6-16> (Дата звернення: 11.09.2024).
13. Єгорова Є. В. Професійна орієнтація: підручник за ред. О.М. Ігнатович. Кіровоград, 2019. 240 с.
14. Жук А. І. Організація профільного навчання в закладах загальної середньої освіти: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2022. 93 с.
15. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 11.09.2024).
16. Збірник нормативно-правових документів психологічної служби системи освіти / В.П. Мушинський, Н.В. Савельєва. Дніпропетровськ, 2017. 58 с.
17. Зима О. Профорієнтаційна робота як елемент виховного процесу в університеті. *Вища школа*. 2015. № 9/10 (135). С. 96–108.
18. Зулунова Г. В. Профорієнтаційна робота у школі. *Навчальна школа*. 2019. № 5. С. 31–34.
19. Івашнова С. Звіт дослідницької роботи. SlideShare. URL: <https://www.slideshare.net/Ivashneva/ss-55819343> (дата звернення: 11.09.2024).
20. Івченко Т. В. Профорієнтаційна робота в загальноосвітній школі: сутність та особливості. *Pedagogy and Psychology in the Modern World: The Art of Teaching and Learning*. 2021. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-041-4-45> (Дата звернення: 11.09.2024).
21. Кавінська В. Профорієнтаційна робота бібліотек на допомогу самовизначеності молоді. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2017. № 4 (10). С. 34–37.

22. Концепція державної системи професійної орієнтації населення : Постанова Каб. Міністрів України від 27.01.1994 № 48 : станом на 1 жовт. 2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/48-94-п#Text> (дата звернення: 27.11.2024).
23. Концепція профільного навчання в старшій школі: затв. рішенням МОН України від 25.09.03 №10/12-2. *Інформ. збірник МОН України*, 2020. № 24. С. 3–15.
24. Коропецька О. М. Профорієнтація та профвідбір. Івано-Франківськ, 2019. 236 с.
25. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці: підручник. Київ: КНЕУ, 2021. 367 с.
26. Матвієнко О. В. Розвиток систем середньої освіти в країнах Європейського Союзу: порівняльний аналіз: монографія. Київ: Ленвіт, 2022. 381 с.
27. Мирончук Н. М. Особливості життєвого самовизначення та формування професійних намірів старшокласників. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2019, (52). С. 71-74.
28. Москалець В. П. Психологія особистості: навчальний посібник. Київ: Видавництво «Центр учбової літератури», 2019. 262 с.
29. Неннова Є.С. Вплив соціально-політичних викликів на профорієнтаційну роботу з підлітками: сучасний аспект. Міжнародна науково-практична конференція «Current trends in scientific research development», Бостон, США, 2024. С. 353-362. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/current-trends-in-scientific-research-development-17-19.10.2024.pdf>.
30. Неннова Є.С. Психологічні особливості професійного самовизначення молоді. *Могілянські читання – 2024: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти. Психологічні аспекти розвитку особистості в сучасних реаліях* : XXVII Всеукр. наук.- практ. конф. : 6–10 листоп. 2024 р., м. Миколаїв : тези /

М-во освіти і науки України ; ЧНУ ім. Петра Могили ; ДНУ «Ін-т модернізації змісту освіти» ; Півд. наук.центр НАН та МОН України ; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України; Первинна 12 профспілкова орг. ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. С. 227-230.

31. Неннова Є.С. Психологічні особливості професійного самовизначення підлітків у період кризи ідентичності. *Науково-інформаційний супровід професійної підготовки фахівців в умовах невизначеності*: тези науково-практичного семінару з міжнародною участю (25 квітня 2024 року, м. Миколаїв). Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. С. 65-68.

32. Панок В. Г. Практична психологія. Теоретико-методологічні засади розвитку: монографія. Чернівці: Технодрук, 2020. 486 с.

33. Петровська Т. В. Профорієнтаційна робота з учнівською молоддю на базі навчально-наукового інституту розвитку освіти НАУ. *Distance Education in Ukraine: Innovative, Normative-Legal, Pedagogical Aspects*. 2023. № 2. С. 337–346. URL: <https://doi.org/10.18372/2786-5495.1.17338> (Дата звернення: 11.09.2024).

34. Петровська Т. В. Профорієнтаційна робота з учнівською молоддю Центру допрофесійної підготовки та обдарованої учнівської молоді ННІРО НАУ у воєнний час. *Distance Education in Ukraine: Innovative, Normative-Legal, Pedagogical Aspects*. 2024. № 4. С. 387–393. URL: <https://doi.org/10.18372/2786-5495.1.18920> (Дата звернення: 11.09.2024).

35. Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається: затв. наказом МОН України, Мінпраці України, Мінмолодьспорту України від 02.06.95 №1/130/126. *Інформ. збірник МОН України*, 2021. № 16. С. 2–7.

36. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції державної системи професійної орієнтації населення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-2018-p> (дата звернення: 11.09.2024).

37. Про Концепцію державної системи професійної орієнтації населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1994 № 48. *Людина і праця*, 2023. № 4. С. 22–29.

38. Психологія професійної діяльності і спілкування / за ред. Л.Е. Орбан, Д.М. Гриджука. Київ: Преса України, 2019. 192 с.

39. Рекомендації Міністерства освіти і науки України 28.11.02 № 1/9 (щодо забезпечення профільного навчання учнів старшої школи). *Інформ. збірник МОН України*, 2021. № 1. С. 13–15.

40. Рень Л. В. Профорієнтаційна робота з учнями у діяльності соціального педагога. У: Дитина у тривожному середовищі: розвивальні та відновлювальні практики: збірник тез (31 травня – 1 червня 2021 року, Київ) / за ред. О.В. Чуйко. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2021. С. 73–75.

41. Розвиток психологічної культури учнівської молоді в системі неперервної професійної освіти: навчально-методичний посібник / за ред. В.В. Рибалки. Київ: ІПППО АПН України, 2020. 298 с.

42. Синдром професійного вигорання та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти: навчальний посібник / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки, Т.В. Зайчикової. Київ: Міленіум, 2022. 264 с.

43. Синявський В. В. Професійна орієнтація у реформуванні загальноосвітньої та професійної школи. *Педагогіка і психологія професійної освіти*, 2020. № 2. С. 142–150.

44. Скворцова Л. В. Організація профорієнтаційної роботи у школі. URL: <http://www.osvita-verh.dp.ua/files/2015/2.pdf> (дата звернення: 11.09.2024).

45. Гончаренко Т. Професійна діагностика: збірник (упоряд.). 2-ге вид. Київ: Ред. загальнопед. газета, 2020. 120 с.

46. Гончаренко Т. Професійна діагностика. Київ: Ред. загальнопед. газета, 2023. 120 с.

47. Танько Т. Профорієнтаційна робота як вагома складова діяльності кафедр педагогічних ВНЗ. *Витоки педагогічної майстерності*. 2019. Випуск 9. С. 286–290.
48. Уніят С., Комінко С. Вибір професії або задача з багатьма невідомими. Тернопіль: Підручники і посібники, 2023. 87 с.
49. Федоришин Б. О. Психологічні аспекти профорієнтації учнів. Київ: Знання, 2019. 47 с.
50. Чорна І. М. Основні принципи організації профорієнтаційної роботи в школі. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*, 2019. Вип. 45. С. 219. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2014_45_35 (дата звернення: 11.09.2024).
51. Шара С. О. Профорієнтаційна робота вишу: проблеми, завдання, пріоритетні напрями, 2020 URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/7706> (дата звернення: 27.11.2024).
52. Шквир О., Поліщук О., Казакова Н. Профорієнтаційна робота в закладах загальної середньої освіти: сучасні виклики. *Молодь і ринок*. 2022. № 2/200. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.255970> (Дата звернення: 11.09.2024).
53. Шпак О., Булавенко С., Примаченко Н. Профорієнтаційна робота в закладах загальної середньої освіти як основа соціалізації школярів. *Молодь і ринок*. 2020. № 11(178). URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.191567> (Дата звернення: 11.09.2024).
54. Voichuk Y., Ropomarkova N. Профорієнтаційна робота на педагогічні спеціальності: концептуальні засади та їх реалізація. *Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*. 2022. Т. 4, № 2. С. 1–6. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4229> (Дата звернення: 11.09.2024).
55. Dokuchyna T. Vocational guidance work with children with special educational needs in conditions of inclusive education. *Actual problems of the*

correctional education (pedagogical sciences). 2019. No. 14. P. 92–100. URL: <https://doi.org/10.32626/2413-2578.2019-14.92-100> (date of access: 11.09.2024).

56. Khymko M., Andreyko V. Психотерапевтична робота з батьками дітей з особливими потребами та робота з проблемною поведінкою. *Psychological journal*. 2016. Т. 4, № 2. С. 31–42. URL: <https://doi.org/10.31108/1.2016.2.4.3> (Дата звернення: 11.09.2024).

57. Lemko G., Hundiak M. Психокорекційна робота з соціально дезадаптованими підлітками. *Освітній простір України*. 2019. № 16. С. 156–166. URL: <https://doi.org/10.15330/esu.16.156-166> (Дата звернення: 11.09.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ СПРЯМОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ Б.БАССА

Мета: визначення спрямованості особистості.

Інструкція: Опитувальник складається з 27 пунктів. Для кожного з них можливі три варіанти відповіді: А, Б, В.

1. З відповідей на кожен пункт оберіть той, який найкраще виражає Вашу позицію на питання. Можливо, що якісь із варіантів відповідей видадуться Вам рівноцінними. Проте ми просимо Вас відібрати з них тільки один, той, що найбільшою мірою відповідає Вашій думці і є найзначимішим для Вас. Букву, якою позначена відповідь (А, Б, В), напишіть на аркуші для запису відповідей поруч із номером відповідного пункту (1–27) під рубрикою «найбільше».

2. Потім з відповідей на кожен пункт оберіть ту, що найменше відповідає Вашій позиції. Букву, якою позначена відповідь, знову напишіть на аркуші для запису відповідей поруч із номером відповідного пункту, у стовпчику під рубрикою «найменше».

3. Отже, для відповіді на кожне питання Ви використаєте дві букви, які й запишіть у відповідні стовпчики: «найбільше» та «найменше» привабливий варіант. Інші відповіді ніде не записуються.

1. Найбільше задоволення я отримую від:

А. Схвалення моєї роботи.

Б. Усвідомлення того, що робота зроблена добре.

В. Усвідомлення того, що мене оточують друзі.

2. Якби я грав у футбол (волейбол, баскетбол), то я хотів би бути:

А. Тренером, що розробляє тактику гри.

Б. Відомим гравцем.

В. Обраним капітаном команди.

3. На мою думку, найкращим педагогом є той, хто:

А. Виявляє цікавість до учнів і до кожного має індивідуальний підхід.

Б. Викликає інтерес до предмету так, що учні із задоволенням поглиблюють свої знання з цього предмета.

В. Створює в колективі таку атмосферу, коли ніхто не боїться висловити своєї думки.

4. Мені подобається, коли люди:

А. Радіють від виконаної роботи.

Б. Із задоволенням працюють у колективі.

В. Прагнуть виконати свою роботу краще від інших.

5. Я хотів би, щоб мої друзі:

А. Були чуйні й допомагали людям, коли для цього трапляється нагода.

Б. Були вірними й відданими мені.

В. Були розумними й цікавими людьми.

6. Найкращими друзями я вважаю тих:

А. З ким складаються гарні взаємини.

Б. На кого завжди можна розраховувати.

В. Хто може багато досягнути в житті.

7. Найбільше я не люблю:

А. Коли мені щось не вдається.

Б. Коли псуються взаємини з товаришами.

В. Коли мене критикують.

8. На мою думку, найгірше, коли педагог:

А. Не приховує, що деякі учні йому несимпатичні, насміхається й жартує над ними.

Б. Викликає дух суперництва в колективі.

В. Недостатньо добре знає предмет, який викладає.

9. У дитинстві мені найбільше подобалося:

А. Проводити час із друзями.

Б. Відчуття виконаних справ.

В. Коли мене за щось хвалили.

10. Я хотів би бути схожим на тих, хто:

А. Досяг успіху в житті.

Б. По-справжньому захоплений своєю справою.

В. Відрізняється дружелюбністю й доброзичливістю.

11. Насамперед школа повинна:

А. Навчити вирішувати завдання, які ставить життя

Б. Розвивати індивідуальні здібності учня.

В. Виховувати якості, що допомагають взаємодіяти з людьми.

12. Якби в мене було більше вільного часу, найохочіше я використав би його:

А. Для спілкування з друзями.

Б. Для відпочинку й розваг.

В. Для своїх улюблених справ і самоосвіти.

13. Найбільших успіхів я досягаю, коли:

А. Працюю з людьми, які мені симпатичні та приємні.

Б. У мене цікава робота.

В. Мої зусилля добре винагороджують.

14. Я люблю, коли:

А. Інші люди мене цінують.

Б. Отримую задоволення від добре виконаної роботи.

В. Приємно проводжу час із друзями.

15. Якби про мене вирішили написати в газеті, мені б хотілося, щоб:

А. Розповіли про яку-небудь цікаву справу, пов'язану з навчанням, роботою, спортом тощо, де мені доводилось брати участь.

Б. Написали про мою діяльність.

В. Обов'язково розповіли про колектив, у якому я працюю.

16. Найкраще я навчаюсь, якщо викладач:

А. Має до мене індивідуальний підхід.

- Б. Зуміє викликати в мене інтерес до предмету.
- В. Влаштовує колективне обговорення досліджуваних проблем.
- 17. Для мене немає нічого гіршого, ніж:
 - А. Приниження особистої гідності;
 - Б. Невдача при виконанні важливої справи.
 - В. Втрата друзів.
- 18. Найбільше я ціную:
 - А. Успіх.
 - Б. Можливість гарної спільної роботи.
 - В. Здоровий практичний розум і кмітливість.
- 19. Я не люблю людей, які:
 - А. Вважають себе гіршими від інших.
 - Б. Часто сваряться й конфліктують.
 - В. Заперечують все нове.
- 20. Приємно, коли:
 - А. Працюєш над важливою для всіх справою.
 - Б. Маєш багато друзів.
 - В. Викликаєш захоплення й усім подобаєшся.
- 21. По-моєму, передусім керівник повинен бути:
 - А. Доступним.
 - Б. Авторитетним.
 - В. Вимогливим.
- 22. У вільний час я охоче прочитав би книги:
 - А. Про те, як заводити друзів і підтримувати гарні стосунки з людьми.
 - Б. Про життя знаменитих і цікавих людей.
 - В. Про останні досягнення науки й техніки.
- 23. Якби в мене були здібності до музики, я хотів би бути:
 - А. Диригентом.
 - Б. Композитором.
 - В. Солістом.

24. Мені б хотілося:

- А. Придумати цікавий конкурс.
- Б. Перемогти в конкурсі.
- В. Організувати конкурс і керувати ним.

25. Для мене найважливіше знати:

- А. Що я хочу зробити.
- Б. Як досягти мети.
- В. Як організувати людей для досягнення мети.

26. Людина повинна прагнути того, щоб:

- А. Інші були нею задоволені.
- Б. Насамперед виконати своє завдання.
- В. Їй не дорікали за виконану роботу.

27. Найкраще я відпочиваю у вільний час:

- А. Спілкуючись із друзями.
- Б. Переглядаючи розважальні фільми.
- В. Займаючись своєю улюбленою справою.

Обробка результатів.

Бали, набрані за всіма 27 пунктами, підсумовують для кожного виду спрямованості окремо.

За допомогою методики виявляють такі види спрямованості:

1. Спрямованість на себе (Я) – орієнтація на пряму винагороду й задоволення безвідносно до роботи й співробітників, агресивність у досягненні статусу, владність, схильність до суперництва, дратівливість, тривожність, інтровертованість.

2. Спрямованість на спілкування (С) – прагнення за будь-яких умов підтримувати стосунки з людьми, орієнтація на спільну діяльність, але часто на шкоду виконанню конкретних завдань або наданню щирої допомоги людям, орієнтація на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в прихильності й емоційних стосунках з людьми.

3. Спрямованість на роботу (Д) – зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконання роботи якнайкраще, орієнтація на ділове співробітництво, здатність відстоювати в інтересах справи власну думку, що корисно для досягнення спільної мети.

Бланк відповідей:

№ з/п	Я	С	Д	№ з/п	Я	С	Д
1	А	В	Б	15	Б	В	А
2	Б	В	А	16	А	В	Б
3	А	В	Б	17	А	В	Б
4	В	Б	А	18	А	Б	В
5	Б	А	В	19	А	Б	В
6	В	А	Б	20	В	Б	А
7	В	Б	А	21	Б	А	В
8	А	Б	В	22	Б	А	В
9	В	А	Б	23	В	А	Б
10	А	В	Б	24	Б	В	А
11	Б	В	А	25	А	В	Б
12	Б	А	В	26	В	А	Б
13	В	А	Б	27	Б	А	В
14	А	В	Б				

ОПИТУВАЛЬНИК ПРОФЕСІЙНИХ УПОДОБАНЬ ДЖ. ХОЛЛАНДА

Мета: визначення спрямованості особистості.

Інструкція: Виберіть одну з двох пропонованих професій, але не з точки зору престижності, а з точки зору її суті: «Чи можу я займатися даним видом діяльності, чи хочу я цього?»

№	Варіант А	Варіант Б
1	Інженер-технолог	Інженер-конструктор
2	В'язальник	Санітарний лікар
3	Кухар	Типограф
4	Фотограф	Завідувач магазином
5	Кресляр	Дизайнер
6	Філософ	Психолог
7	Вчений-хімік	Бухгалтер
8	Редактор наукового журналу	Адвокат
9	Лінгвіст	Перекладач художньої літератури
10	Лікар-психіатр	Статистик
11	Завуч	Голова профкому
12	Спортивний лікар	Фельєтоніст
13	Нотаріус	Постачальник
14	Будівельник	Карикатурист
15	Політичний діяч	Письменник
16	Садівник	Метеоролог
17	Водій тролейбуса	Медсестра
18	Інженер-електронник	Секретар-машиністка
19	Маляр	Художник по металу
20	Біолог	Окуліст
21	Телеоператор	Режисер
22	Гідролог	Ревізор
23	Зоолог	Головний зоотехнік
24	Математик	Архітектор
25	Працівник дитячої кімнати міліції	Рахівник
26	Вчитель	Командир частини
27	Вихователь	Художник по кераміці
28	Економіст	Завідувач відділом
29	Коректор	Критик
30	Завгосп	Диригент

31	Радіооператор	Спеціаліст з ядерної фізики
32	Налагоджувальник	Монтажник
33	Агроном-	Голова колгоспу
34	Закрійник-модельєр	Декоратор
35	Археолог	Експерт
36	Працівник музею	Консультант
37	Вчений	Актор
38	Логопед	Стенографіст
39	Лікар	Дипломат
40	Головний бухгалтер	Директор
41	Поет	Психолог
42	Архіваріус	Скульптор

АНКЕТУВАННЯ "МОЇ ПРОФЕСІЙНІ ПЛАНИ"

Шановний школяре! Пропонуємо взяти участь у дослідженні щодо професійного самовизначення. Уважно прочитайте питання, виберіть той варіант відповіді, який найбільше підходить саме вам. Анкета анонімна, всі отримані дані будуть використані в узагальненому вигляді.

1. Чи обрали ви майбутню професію?
 - Так
 - Ні
2. Де ви черпаете інформацію про професії?
 - Спілкування з однолітками/друзями
 - Бесіда з батьками
 - Профорієнтаційні екскурсії на підприємства
 - Засоби масової інформації
 - Школа
3. Що Ви знаєте про обрану професію?
 - Професія престижна
 - Умови праці та вимоги професії
 - Заробітна плата
 - Суспільна значущість професії
4. Як ви готуетесь до майбутньої професії?
 - Читаю спеціальну літературу
 - Відвідую факультативи/курси спеціальні
 - Відвідую навчальні заклади
 - Розмовляю з батьками, раджуся з ними
5. Як гадаєте, освіта грає роль у майбутній професійній кар'єрі?
 - Так
 - Ні
 - Не знаю

ОЦІНКА ПРОФЕСІЙНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА МОТИВАЦІЙНИХ ФАКТОРІВ

Інструкції

Виберіть одну відповідь для кожного з питань, яка найбільше відповідає вашій ситуації або думці. Відповіді оцінюються за балами, які нараховуються за кожну з відповідей. Підрахуйте загальну кількість балів для визначення результатів.

Питання та Відповіді

1. Який фактор найбільше впливає на ваш вибір професії?
 - а) Особисті інтереси (2 бали)
 - б) Рекомендації родини (1 бал)
 - в) Потенціал заробітку (3 бали)
 - г) Суспільний статус (4 бали)
2. Як ви оцінюєте свої знання про професії, що вас цікавлять?
 - а) Дуже добре (4 бали)
 - б) Добре (3 бали)
 - в) Задовільно (2 бали)
 - г) Погано (1 бал)
3. Яку роль відіграють ваші успіхи в навчанні при виборі професії?
 - а) Велику (4 бали)
 - б) Середню (3 бали)
 - в) Маленьку (2 бали)
 - г) Ніяку (1 бал)
4. Які з наведених характеристик професії для вас найважливіші?
 - а) Можливість професійного росту (3 бали)
 - б) Високий рівень заробітку (4 бали)
 - в) Стабільність роботи (2 бали)
 - г) Можливість допомагати людям (1 бал)

5. Наскільки часто ви обговорюєте свій професійний вибір з батьками?
- а) Дуже часто (1 бал)
 - б) Час від часу (2 бали)
 - в) Рідко (3 бали)
 - г) Ніколи (4 бали)
6. Як часто ви використовуєте інтернет для пошуку інформації про професії?
- а) Щодня (4 бали)
 - б) Раз на тиждень (3 бали)
 - в) Рідко (2 бали)
 - г) Ніколи (1 бал)
7. Як ви відчуваєте підтримку у виборі професії з боку вашого освітнього закладу?
- а) Дуже значну (4 бали)
 - б) Помірну (3 бали)
 - в) Невелику (2 бали)
 - г) Відсутня (1 бал)
8. Які з наступних факторів вас найменше турбують при виборі професії?
- а) Перспективи розвитку (4 бали)
 - б) Рівень заробітку (3 бали)
 - в) Соціальні умови (2 бали)
 - г) Переваги та недоліки професії (1 бал)
9. Яка з наступних професійних ситуацій вам найбільше підходить?
- а) Робота в команді (3 бали)
 - б) Самостійна робота (2 бали)
 - в) Лідерство та керівництво (4 бали)
 - г) Робота з клієнтами (1 бал)
10. Як ви оцінюєте вплив суспільної думки на ваш вибір професії?
- а) Велику роль (4 бали)
 - б) Помірну роль (3 бали)

в) Маленьку роль (2 бали)

г) Ніяку роль (1 бал)

11. Наскільки вам важливо, щоб ваша професія відповідала вашим особистим цінностям?

а) Дуже важливо (4 бали)

б) Важливо (3 бали)

в) Не дуже важливо (2 бали)

г) Неважливо (1 бал)

12. Як часто ви берете участь у профорієнтаційних заходах (ярмарки професій, тренінги)?

а) Дуже часто (4 бали)

б) Час від часу (3 бали)

в) Рідко (2 бали)

г) Ніколи (1 бал)

13. Які з наведених професій для вас найбільш привабливі?

а) Наукові (4 бали)

б) Технічні (3 бали)

в) Творчі (2 бали)

г) Соціальні (1 бал)

14. Як ви оцінюєте можливість поєднання професійної діяльності з особистими інтересами?

а) Висока (4 бали)

б) Середня (3 бали)

в) Низька (2 бали)

г) Дуже низька (1 бал)

15. Яке значення для вас має потенціал кар'єрного зростання у вибраній професії?

а) Велике (4 бали)

б) Середнє (3 бали)

в) Невелике (2 бали)

г) Ніяке (1 бал)

Інтерпретація результатів

- **0-10 балів:** Ваші результати свідчать про низький рівень усвідомленості щодо вибору професії. Можливо, вам слід більше вивчати різні професії та шукати підтримку від освітніх консультантів і батьків.
- **11-25 балів:** Ви маєте середній рівень усвідомленості щодо вибору професії. Вам слід продовжувати дослідження різних професійних можливостей і активно залучатися до профорієнтаційних заходів.
- **26-45 балів:** Ваші результати вказують на хороший рівень розуміння власних професійних уподобань і мотивацій. Ви активно шукаєте інформацію і підтримку, що допомагає вам у професійному виборі.
- **46-60 балів:** Ви демонструєте високий рівень усвідомленості та впевненості у виборі професії. Ваше розуміння професійних орієнтацій і мотивацій є досить глибоким, і ви успішно інтегруєте особисті інтереси та цінності в процес вибору професії.

Бали нараховуються відповідно до вибраних відповідей у кожному питанні, де кожна відповідь має певну оцінку. Загальна кількість балів визначається як сума оцінок усіх вибраних відповідей.